

Populárnovedný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného
ústavu
Eudovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR
PhDr. Gejza Horák, CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR
Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA
V. Betáková, CSc., PhDr. G.
Horák, CSc., PhDr. J. Horec-
ký, DrSc., I. Masár, J. Ma-
tejčík, CSc., PhDr. J. Oravec,
CSc., K. Palkovič, doc. PhDr.
J. Ružička, DrSc., J. Sabol, E.
Smiešková, M. Urbančok

REDAKCIA
Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

J. Horecký, O zásadách pri
tvorení názvosloví . . . 129

Hlasy kultúrnych pracovníkov

J. Lajda 133

* * *
Čítame Slovník slovenského ja-
zyka 134

K. Palkovič, České slova ři-
diti, řidič, řada ap. a ich
slovenské ekvivalenty . . . 141

V. Uhlár, Viazaná výslov-
nosť a znelostná spodoba . . 146

J. Horecký, Nevhodné pre-
beranie terminológie . . . 150

L. Dvonč, O jazyku v Slobođe . 152

I. Masár, Poznámky k názvom
motýľov 155

Lepidoptera — Motýle . . . 158

Diskusie

J. Pejko, Nápis v autobusoch
a vo vlakoch 162

L. Dvonč, K písaniu skratiek
akademických titulov a ve-
deckých hodností 164

Rozličnosti

Alpský — alpský. F. Buffa . . 167

K písaniu čiarok. L. Dvonč . . 168

O významoch slova *džad*. Š.
Lipták 169

„Prekladanie“ televízorov. J.
Dopjera 170

Jazyková úroveň jedného zá-
ručného listu. L. Dvonč . . 171

K novotvarom „Nitránčan“ a
„Oravčan“. J. Jacko 173

Zprávy a posudky

O činnosti terminologických
komisií. J. Horecký 174

Vlastiveda pre 5. ročník ZDŠ.
G. Horák 175

Dejepis pre 9. ročník ZDŠ. J.
Oravec 178

Domáca dielňa. J. Horecký . . 181

Slovník politickej ekonómie. I.
Masár 182

O zásadách pri tvorení názvosloví

JÁN HORECKÝ

Odbornú terminológiu možno posudzovať z dvoch hľadísk. Jednak z hľadiska vyjadrovacích potrieb odborníkov, ktorí píšú svoje práce v danom jazyku, jednak z hľadiska miesta odbornej terminológie v danom jazyku a vzťahu odborných termínov a ich vlastností k slovom bežnej slovnej zásoby.

Niekedy sa u odborníkov prejavujú snahy chápať terminológiu a vôbec jazyk iba ako prostriedok na umožnenie dorozumievania. Z toho vyvodzujú, že najlepšia terminológia a najvýhodnejší jazyk pre odborné dorozumievanie sú také, ktoré úplne jednoznačne vyjadrujú zamýšľané vzťahy a označujú dané pojmy. A z tohto chápania sa zas vyvodzuje, že pre odborníka by najlepšie vyhovoval formalizovaný jazyk, v ktorom by sa pojmy označovali dohodnutými symbolmi a vzťahy vyjadrovali rovnicami a nerovnosťami. Ako príklad sa uvádzajú matematické vzorce a formulky formálnej logiky. Ale aj vo výkladoch logiky sa popri formálnom vyjadrení používa aj slovný opis, ako vidieť z tohto príkladu (z práce V. Filkorna, Úvod do metodológie vied, s. 368): Vetu „ku každému číslu *a* jestvuje jedno a len jedno bezprostredne nasledujúce (celé) číslo *b*“ vyjadríme vo forme

$$(a) (b) (f(a, b) \& (d) f(a, d) \longrightarrow b=d).$$

Túto vetu čítame doslovne: ku každému *a* jestvuje také *b*, že *b* nasleduje bezprostredne po *a* a pre každé číslo *d*, ktoré bezprostredne nasleduje po *a*, platí, že je totožné s *b*.

Aj keď je slovný opis formuly dosť neobratný, predsa len dokazuje, že len s formulami sa pri výklade nevystačí a že teda prostriedky prirodzeného jazyka sú pre vedeckú prácu zatiaľ nevyhnutné.

No aj tí odborníci, ktorí uznávajú nevyhnutnosť prirodzeného jazyka pre svoje dorozumievanie, veľmi často zdôrazňujú, že ako termín možno použiť akékoľvek slovo, teda aj vymyslené alebo prevzaté z iného jazyka, resp. nesprávne utvorené v domacom jazyku. Ba pokladajú za veľkú výhodu, ak slovo používané ako termín nenavodzuje nijaké asociácie so slovami rodného jazyka.

Je síce pravda, že niektoré názvy boli vymyslené (napr. *gaz* pre plyn) bez opory o slová alebo slovotvorné prípony v nejakom jazyku, iné boli umele utvorené zo začiatočných hlások alebo slabík konkrétneho jazyka (*radar*, *laser* v angličtine) alebo prevzaté z iného jazyka (*boa*, *ken-guru*, *aníz*, *team*, *sputnik*). No v prevažnej väčšine sa ako termíny používajú slová utvorené zo slovotvorných prostriedkov konkrétneho jazyka: môžu to byť prostriedky rodného jazyka alebo prostriedky latinčiny (a gréčtiny) ako dávneho a veľmi praktického (svojho času, dnes už menej) jazyka vedy a vedeckého dorozumievania.

Ako vidieť, slovná zásoba rodného jazyka je aj pre jazyk vedy neobyčajne dôležitá, bez nej by nebolo možné jazykové dorozumievanie medzi odborníkmi. Preto je dôležité posudzovať terminológiu nielen z hľadiska odborníkov, ale aj z hľadiska národného jazyka ako celku. Možno povedať, že odborná terminológia tvorí nerozlúčnú časť slovnej zásoby národného jazyka. Národný jazyk, ktorý by nemal terminológiu pre všetky oblasti vedy a výroby, bol by neúplný. Preto sa terminologická časť slovnej zásoby vo všetkých národných jazykoch ustavične dopĺňa a preto si všetky mladé národy na všetkých kontinentoch, ktoré si dnes formujú svoje národné jazyky, budujú aj svoju národnú terminológiu.

Ak odborná terminológia tvorí súčasť slovnej zásoby spisovného jazyka, je logické používať pri posudzovaní jej vlastností v podstate také isté kritériá ako pre celý spisovný jazyk. To znamená, že aj odborné termíny musia vyhovovať kritériám ústrojnosti, ustálenosti a funkčnosti, ako sa vymedzujú v Tézach o slovenčine (porov. KS 1, 1967, 36, 37).

Pravda, kritérium ustálenosti a funkčnosti treba v terminológii používať aj s ohľadom na to, v akom prostredí je istý termín ustálený. Ak sa napr. termín 'pletené zboží' ustálil v niektorých pletiarskych podnikoch a plnil tam pomerne dobre aj funkciu dorozumievacieho prostriedku medzi pracovníkmi toho istého podniku, ba aj medzi viacerými podnikmi, to ešte nemôže byť dôvodom pre jeho normovanie v pletiar-skej terminológii. Kritérium ustálenosti treba teda chápať vždy vzhľadom na celý spisovný jazyk, nie iba vzhľadom na úzky kruh odborníkov. A nad kritériom funkčnosti prevažuje kritérium ústrojnosti.

Z hľadiska odbornej terminológie sú popri uvedených troch kritériách dôležité ešte aj ďalšie, rovnako závažné kritériá. Na prvé miesto kladieme kritérium významovej priezračnosti, resp. motivačnej zreteľnosti.

Podľa tohto kritéria posudzujeme, či istý termín už svojou jazykovou podobou vystihuje alebo aspoň čiastočne naznačuje, čo sa ním pomenúva. Alebo z druhej strany: či tento termín svojou jazykovou podobou nezakrýva pomenovaný pojem, nesťažuje jeho porozumenie. (Prirodzene, toto kritérium sa môže týkať iba domácich slov.) Napr. termín, 'tečna' svojou jazykovou podobou nevystihuje, že ide o čiaru súvisiacu s dotykom, kým termín *dotyčnica* túto vlastnosť vystihuje koreňom *dotyk-* a okrem toho príponou *-nica* vyjadruje, že ide o čiaru (podobne ako *stropnica*, *priesečnica*). Od synonymného termínu *tangenta* takúto motivačnú zreteľnosť, pravda, v dnešnom jazyku nečakáme, hoci pre tých, ktorí poznajú latinčinu, je tu taká istá motivácia ako v slovenskom slove *dotyčnica*.

Z ďalších kritérií pre odbornú terminológiu treba ešte spomenúť kritérium jednoznačnosti, systémovosti a nosnosti. Od termínu sa samozrejme vyžaduje, aby bol jednoznačne priradený k pojmu, ktorý má pomenúvať, t. j. aby sa nepoužíval aj na pomenúvanie iných pojmov. Pravda, takýto stav veľmi ťažko dosiahnuť, ak sa ako termíny používajú slová z bežnej slovnej zásoby. Napr. slovo *zub* sa používa na označenie hryzacieho zariadenia v ústach, ale i na označenie súčiastky hrabieli na označenie výčnelku na nejakom kolese alebo páke. V takomto prípade však sotva môže dôjsť k nedorozumeniu, lebo ide o jasne odlišené oblasti. Preto sa uspokojujeme s jednoznačnosťou termínu v danom odbore.

Kritérium systémovosti sa uplatňuje tak, že rovnaké zaradenie pojmov sa označuje rovnakými jazykovými prostriedkami. Napr. v botanike a zoológii sa ako názov triedy vždy používa prídavné meno s príponou *-ité* (*kapustovité*, *psovité*).

Popri kritériu systémovosti je užitočné rozlišovať ešte osobitné kritérium systematickosti, sústavnosti. Kým pri systémovosti ide o snahu zachytiť, resp. slovotvornými prvkami vyjadriť vzťahy v logickom systéme pojmov danej vedy, pri kritériu systematickosti ide o snahu pomenúvať predmety rovnakého druhu (aj keď sú v rôznych odboroch) slovami s rovnakými slovotvornými prvkami. Ak sa napr. pri názvoch strojov najviac využíva prípona *-ačka*, treba ju sústavne (systematicky) využívať aj na tvorenie názvov nových strojov, napr. *miešačka*, *ubíjačka*, *sušička* (nie *sušiareň*), *frézovačka* (nie *frézka*). Podobne ak sa názvy miesta tvoria v dnešnej slovenčine príponou *-áreň/-iareň*, z hľadiska systematickosti je výhodné mať všetky názvy nových poľnohospodárskych stavieb s príponou *-áreň/-iareň*, teda *koniareň*, *hydínáreň*, *ošípáreň*, *kačičiareň*, ale i *ovčiareň* a *kraviareň*.

Nosný je taký termín, od ktorého sa dajú odvodzovať ďalšie slová potrebné v danom odbore. Napr. *stroj* — *strojník* — *strojár* — *strojárstvo*. Preto je vhodné z dvoch rovnakých názvov vybrať ten, od ktorého sa dajú tvoriť ďalšie potrebné slová. Pretože od slova *zhyb*, ktoré sa dosť používalo v lekárskej literatúre, nemožno utvoriť potrebné sloveso a názov pre výsledok deja, je výhodnejšie dať prednosť termínu *kľb*, od ktorého sa dá utvoriť sloveso *vykľbiť* (a v iných súvislostiach aj *skľbiť*) a podstatné meno *vykľbenina*. Podobne namiesto termínu *žacia mlátačka* je výhodnejšie ostať pri prevzatom slove *kombajn*, lebo od neho sa dá utvoriť prídavné meno *kombajnový* i podstatné meno *kombajnista*.

Niektorí bádatelia uvádzajú ešte ďalšie kritériá pre posudzovanie terminológie, ale tie nie sú také dôležité. Dôležitá je iba zásada, že všetky kritériá treba uplatňovať zároveň.

Rovnako dôležitá je však aj otázka, kedy je potrebné skúmať terminológiu podľa uvedených kritérií. Je jasné, že tieto kritériá treba použiť vždy vtedy, keď sa tvorí nový termín. Z toho vyplýva, že by tieto kritériá mali poznať predovšetkým odborníci, pracovníci v jednotlivých odboroch, lebo oni sa prví dostávajú do styku s potrebou utvoriť nový termín (najčastejšie pri štúdiu cudzojazyčnej literatúry).

Pri takomto individuálnom tvorení termínov je však často riziko, že pre ten istý pojem utvorí termín niekoľko autorov a nezriedka to budú termíny úplne odlišné. Preto treba aj nové termíny revidovať a ustalovať kolektívne, inštitucionálne, podľa vopred vypracovaných zásad.

Súhrnná revízia termínov je potrebná aj vtedy, keď sa terminológia jednotlivých oblastí vyvíjala dlhší čas živelne, bez koordinácie a bez ohľadu na súčasný vývin jazyka, ba keď sa tvorili alebo preberali aj také termíny, ktoré boli priamo v rozpore so súčasným stavom jazyka.

Takýto stav bol v spisovnej slovenčine až do oslobodenia, preto bolo nevyhnutné zrevidovať slovenskú odbornú terminológiu. V tých odboroch, kde sa to dosiaľ nepodarilo, treba revíziu urobiť čo najskôr, aby spisovná slovenčina ako moderný jazyk vyhovovala všetkým potrebám nášho súčasného života.

Hlasý kultúrnych pracovníkov

Kultúra slova, jazyková kultúra — nie nová, ale v slovenských pomeroch, tuším, večne živá otázka. No i napriek ich *'dávnovekosti'* sotvako aj dnes (a či práve dnes) môže pochybovať, že sú aktuálne, i keď ich stokrát nazve chronickými a bude naklonený bagatelizovať prácu v tomto smere. Dôvod je jednoduchý. Ak výsledky intelektuálnej, ale aj inej roboty chceme — a mali by sme chcieť — odovzdať slovenskej spoločnosti, musíme sa presne a prílehavo vyjadriť takým jazykom, ktorému dobre rozumejú všetci príslušníci nášho národa. Zárukou dobrého a všestranného porozumenia nemôže byť ani nárečie, ale ani bujnejúce slangy. Túto úlohu môže splniť len kultivovaný spisovný jazyk.

Dnes už je dosť odbornej literatúry o jazyku (aj o slovenčine), z ktorej sa dozvieme, ako správne a cieľuprimerane písať. Len mám pochybnosti, či kadekedy aj úprimných záujemcov o slovenčinu neodrádza náročnosť profesionálnych filologických formulácií. V prakticky zacielenom časopise mali by ste v pravom slova zmysle popularizovať výsledky profesionálneho záujmu o slovenský jazyk, aby sa stali trvalým vlastníctvom čo najširšej píšúcej pospolitosti. Trocha zjednodušené, ale zato obrazne povedané, mali by ste pomáhať stráviť to, čo sa nejednému používateľovi slovenského jazyka zdá neprekonateľne ťažké. Inými slovami — prístupným spôsobom učiť štylizovať čiže hodnotiť, vyberať a usporadúvať jazykové prostriedky.

A ešte na čosi by sa jeho tvorcovia mali upriamiť: na odkrývanie prameňov jazykovej infekcie (ak to tak môžeme povedať). Dlhoročné pedagogické skúsenosti ma opravňujú vysloviť obavy, že rečové mýtum compositum, ktoré má na prednáškach a v predpisanej literatúre stráviť poslucháč vysokej školy, musí zanechať trvalé, a pretože neliečené, tak aj nevyliciteľné jazykové deformity. Ktovie, či aj tu nie je sféra pôsobnosti praktického časopisu, ktorý chce pestovať cielavedome a všestranne jazykovú kultúru.

JÁN LAJDA

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu L. Štúra: J. Doruču, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.¹

barnavý — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Hoci sa dávnejšie označovalo za chybné² (pozri napr. SR VII, 68 alebo Pravidlá 1940), predsa je pozoruhodné, že jeho výskyt u súčasných autorov celkom zreteľne stúpa (pomer starých a nových autorov je 8:18). Pritom ani u nových autorov nemožno zistiť zámer použiť ľudové slovo. Príklady: *Videl (Hácha) barnavé a sivé uniformy.* (E. B. Štefan) — *Len sa tak mihajú barnavé helmiská.* (Plávka) — *Zelená farba prechádzala do bronzovej, tá zas do červenkastej, ba až barnavej.* (Moric) — *Prvého jesenného dňa, keď sa do zelenej panorámy anglického parku už začali vkrádať teplé, červené, barnavé a oranžové tóny...* (Karvaš)

Z predchádzajúceho stručného rozboru a z dokladov vychodí, že by bolo primeranejšie hodnotiť prídavné meno *barnavý* ako spisovné, a to trocha expresívne (do úvahy prichádza aj odtieň hovorovosti), ktoré sa od svojho neutrálneho synonyma *hnedej* odlišuje napr. aj tým, že ho nemožno použiť terminologicky.

Poznámka. Podobne by sme za nespisovné nepokladali ani slovo *barnuša* (v SSJ ako ľudové); v oboch významoch (= 1. žena tmavej, hnedej pleti, bruneta; 2. tmavohnedá krava) ide o spisovné expresívne slovo.

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle nášho časopisu.

² Hláskoslovnú obmenu *brnavý* SSJ hodnotí ako hovorovú.

barvienok — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. Akiste sa myslelo na jeho český pôvod (*barvínek*). Zistili sme však, že sa toto slovo (v rozličných hláskoslovných obmenách) vyskytuje hojne v západoslovenských, východoslovenských a sporadicky aj v stredoslovenských nárečiach (= zimozeleň). Pokladali by sme za primerané hodnotiť ho ako nespisovné, a to nárečové slovo.

batár — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo (= staromódny krytý koč). Doložené je veľmi dobre (25 dokladov). Doklady ukazujú, že ide o istý druh koča. Napr.: *Koč je krytý, takzvaný batár.* (Vanšová) — *Príduc do širokého dvora, uzreli kopu vozov, batárov, kočov.* (Kalinčiak) — *(Povoz) však stojí hodnotou nad všetky kočiare i batáre.* (Hviezdoslav) — *Chceme tovar dobrý, staromódny, nie šesť bričiek, ale batár hodný.* (Jesenský)

Ukazuje sa, že ide o starú reáliu, pre ktorú dnes iného pomenovania nemáme (slovo je na úrovni tzv. historizmov). Preto je adekvátne slovo *batár* hodnotiť ako spisovné s udaním času, do ktorého reálie patrí. Výklad by mohol znieť: „veľký krytý cestovný koč používaný v minulosti“.

Poznámka: 1. Adjektívum *staromódny* použité vo výklade v SSJ je príliš (negatívne) hodnotiace (pri slove *staromódny* je v SSJ takýto výklad: „ktorý vyšiel z módy, zastaraný, nemoderný“).

2. Slovo *batár* bolo treba riešiť podobne ako slovo *hintov*. To sa v SSJ pokladá za spisovné, ale sa označuje ako trochu zastarané. Myslíme, že takéto označenie nie je odôvodnené: zastaráva nie slovo, ale *hintov* ako dopravný prostriedok.

baviť sa — SSJ spojenie *baviť sa o zbojníkov* (na konci prvého významu) pokladá za nespisovné, nárečové. Väzba *baviť sa o (zbojníkov)* je spisovná, je oproti väzbe *baviť sa na (zbojníkov)* iba zriedkavejšia.

Poznámka. Nepriamym dôkazom je aj to, že sa pri synonymnom slovese *hrať sa* (1. význam) v SSJ väzba *hrať sa o (o loptu, o zálohy, o žmúračky, o muža a ženu)* pokladá za neutrálnu, spisovnú.

bázlivec — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. Toto slovo sa však v súčasnej spisovnej reči pociťuje ako nespisovné. Nemožno ho ako príznakové na časovej osi (t. j. zastarané) využiť na charakteristiku udalostí alebo postáv z minulosti. Ako heslové slovo sa malo v SSJ uviesť obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *bojazlivec*, *bojko* (druhé synonymum SSJ neuvádza) polotučne.

bázlivý — SSJ uvádza ako spisovné, knižné zastarané slovo. Platí o ňom to isté, čo o predchádzajúcom slove. Malo sa ako heslové slovo

uviesť obyčajným typom a jeho spisovné ekvivalenty *bojazlivý, nesmelý, neistý* polotučne.

baživý — SSJ uvádza ako zastarané slovo. Slovo *baživý* je doložené slabo, a to staršími dokladmi (Slov. nár. noviny 1845, Janoška, Kukučín). To však môže byť náhoda. Slovo tvorný model takýchto deverbatívnych adjektív je totiž celkom živý (napr. *krúživý, drvivý, plazivý, hromživý* ap.). Aj doklady pri príslovke a abstrakte sú od súčasných autorov (Ondrejov a Figuli) a nesvedčia o zámere archaizovať. Teda prídavnému menu *baživý* (a odvodeninám) netreba pripisovať príznak zastaranosti.

behúľ — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo (= zariadenie — rámik s nohami na kolieskach — pomocou ktorého sa deti učia chodiť). Pre túto vec v slovenčine inakší výraz (ktorý by bol spisovný) nepoznáme. Formálnych príčin tu niet, preto slovo *behúľ* treba pokladať za spisovné (pozri aj SR 31, 1966, 77).

Bela — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo (= meno domáceho zvierata bielej farby, obyč. kravy). Niet dôvodu meno *Bela* pokladať za nespisovné. Je rovnako spisovné ako napr. meno *Belaňa*, ktoré SSJ uvádza pri hesle *belaňa* (pozri aj SR 31, 1966, 10).

belčov — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo. Ak je však výklad „druh drevenej kolisky“ v SSJ adekvátny, nemalo by sa slovo *belčov* pokladať za nespisovné, lebo by išlo o reáliu („d r u h drevenej kolisky“), na pomenovanie ktorej iné (spisovné) slovo v slovenčine nemáme. Zdá sa však, že situácia okolo tohto slova je komplikovanejšia.

1. Doklady z národopisnej literatúry ukazujú, že v tomto odbore nadobudlo slovo *belčov* terminologickú povahu. Tu je naozaj potrebné na označenie jedného druhu kolisky (kolíska, ktorá stojí na zemi v protiklade k zavesenej kolíske). Takéto využitie slova *belčov* má základ v analogickom (zväčša už minulom) rozlišovaní v niektorých krajoch na Slovensku (pozri napr. SR 9, 18—19). V tomto prípade teda treba slovo *belčov* pokladať za spisovné slovo terminologickej povahy.

2. V beletrii sa uvedené rozlišovanie neuplatňuje. Tu sa slovo *belčov* používa ako synonymné so slovom *kolíska*. Pozoruhodné však je, že frekvencia tohto slova u novších autorov podstatne vzrástla; dokladov od novších autorov je dvakrát toľko ako od starších (všetkých dokladov je 18). Z nových autorov ho majú Skalka, Plávka, Jančová, Jesenská, Lenko, Krno a Chmelko. Tieto doklady nedovoľujú urobiť taký záver, že sa slovo *belčov* použilo s cieľom dosiahnuť ľudové zafarbenie prejavu (a ani prejavy tak nepôsobia). Adekvátnejší je taký záver, že sa v literatúre slovo *belčov* používa ako spisovné slovo, ktoré oproti bežnejšiemu a nepríznakovému slovu *kolíska* pôsobí emocionálnejšie, intímnejšie.

belo — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo (= 1. bielovlasý človek; 2. bielosrsté zviera). Slovo *belo* nemá znaky nespisovnosti, je to spisovné slovo, ktoré je oproti synonymnému *belko* (ktoré SSJ správne pokladá za spisovné) iba zriedkavejšie.

beloň — SSJ 2. význam (= človek so svetlými vlasmi alebo bielou pleťou) uvádza ako nespisovný, nárečový. Platí tu to isté, čo o predchádzajúcom slove: ide o spisovný význam, ktorý je oproti uvedeným synonymám *belko, beláň* zriedkavejší.

beloš — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo (= biely kôň, beluš). Aj tu — ako pri predchádzajúcich slovách — ide o spisovné, zriedkavejšie slovo.

beluša — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo (= 1. biela krava, belaňa; 2. blondína). Oba významy tohto slova treba pokladať za spisovné, a to zriedkavé (najmä druhý význam je ojedinelý).

belušnica — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové zastarané slovo (= žena, ktorá pripravovala, obliekala mladuchu na sobáš). Hoci svadby, pri ktorých sa uplatňujú ľudové zvyky, pomaly zanikajú, nepokladali by sme toto slovo za zastarané (z tohto hľadiska ide o historizmus). A okrem toho je slovo *belušnica* na úrovni pomenovania reálií v istých oblastiach, oproti ktorým nemáme iný (spisovný) výraz. Takéto slová (ak niet formálnych prekážok) je primeranejšie pokladať za spisovné. Slovu *belušnica* sú v jednotlivých oblastiach synonymné podľa Kálala *rušnica, široká* (aj to SSJ uvádza ako ľudové) alebo *svadbica*.

Poznámka. Námetka, či by sa všetky tieto slová mali teda pokladať za spisovné, celkom neobstojí, lebo aj ich náplň sa od prípadu k prípadu mení (t. j. reália sa modifikuje, funkcia príslušnej osoby sa obmieňa, preto by k výkladu bolo treba aj presnejšie určenie kraja). Za spisovné sa v SSJ pokladá slovo z tej istej oblasti: *čepčiarka*.

berný — SSJ 1. význam (vlastne frazeologické spojenie *berná minca* v prípadoch ako *pokladať, nepokladať niččo za bernú mincu*) uvádza ako trochu archaický. Na takéto označenie v slovenčine niet dôvodu, a to pre tú jednoduchú príčinu, že náš starý jazyk toto slovo nepoznal. Chýba tu teda prirodzená opora pre vznik príznaku archaickosti. V češtine táto prirodzená opora nechýba, preto je pochopiteľné, že Příručný slovník jazyka českého pokladá slovo *berný* (*berná mince, berný peníz; míti něco za bernou minci*) za archaické.³

³ Okrem toho spomenutý slovník zachytáva celú rodinu slov od toho istého

V našom materiáli máme na spojenie *považovať, pokladať, prijímať za bernú mincu; platiť ako berná minca* deväť dokladov (pri heslách *berný* a *minca*). Ani jeden z nich nepôsobí ani trochu archaicky. Pozoruhodné však je, že všetky doklady sú nápadne nové. Spred r. 1940 máme iba jediný doklad (Beniak 1939). Všetky ostatné doklady sú po r. 1945 a z tých je väčšina (päť) až po roku 1950. To je — ak aj uvedené časové údaje nechceme absolutizovať — veľmi nápadné. Pri tom, ako dôkladne máme v našom materiáli zachytených klasikov, je náhodnosť takéhoto zastúpenia málo pravdepodobná. Uvedené spojenia so slovom *berný* sú v slovenčine nové; sú to neologizmy, nie archaizmy.

Pozornosť vzbudzuje ešte to, že väčšina dokladov je z prekladov — z ruštiny (päť z deviatich). To — myslíme — výskyt týchto spojení zvýšilo rozhodujúcim spôsobom. V ruštine totiž jestvuje spojenie „prinímať za čistú monetu = prinímať čo nibuď za istinu“⁴. Otázka je, prečo prekladatelia siahli pri preklade za českým ekvivalentom. Po prvé vari preto, že v slovenčine adekvátneho (ak neberieme do úvahy trochu inú frázu *pokladať niečo za slovo božie*) ekvivalentu — motivo-

základu: *berně* (subst. žen.) = daň; *berní* (adj.) = daňový; *berní* (subst.) = prednosta daňového úradu; *berní* (subst. žen.) = žena predošlého; *bernictví* = daňový systém; *berniční*, *berničný* = daňový; *berník* (staročeské) = výberca daní; *bernost* = vlastnosť peňazí, že sa prijímajú, „berú“; *berňová* = žena prednostu daňového úradu.

To všetko v slovenčine chýba (okrem *berného úradu*, *bernej knižky*, *berných úradníkov* ap., čo je zviazané s administratívou za prvej ČSR).

Pravda, Bernolák v *Slowári* uvádza slová (výklady necitujeme úplne; prevzaté výklady dávame do úvodzoviek) *berňa* (žen.) = 1. daň; „vulg. porcia“; 2. daňový úrad; *berně* = 1. „rapaciter, räuberisch; 2. usitate, gangbar“; *berní* = 1. „rapax, räuberisch; 2. usitatus, acceptabilis, gangbar; syn. platný“; *bernička* (*bernica*) = žena „berníka“; *berník* = „exactor vectigalium publicorum, quaestor“, výberca daní.

Tieto slová sa však do *Slowára* dostali podľa všetkého umele, podľa vzoru češtiny. V materiáli pre historický slovník v JÚ SAV na ne nateraz dokladov niet. Nezistili sme ich ani v Horváthových Listoch poddaných. To sú závažné zistenia, lebo, ako je známe, dane a dávky boli častým predmetom starých zápisov a listín.

V Kamaldulskom (Hadvabného) slovníku z r. 1736 sme podľa Bernolákom uvádzaných latinských synonym uvedených slov nenašli. Sú tu však napr. takéto slová: *tributum* = *dánka*, *penz* *wyberny* — *sáčny*, *platny*; *vectigalis* = *mytowy*, *dánkowy*, *deżmowy* *et cynzowy*, *holdowny*; *vectigal* = *myto*, *dánka*, *hold*, *deżma*; *usitatus*, *usitate* = *obyčajny*, *prigaty*, *obecny*; *obyčajně*, *podle obyčaja*; *rapax* = *lúpežník*, *lúpežny*, *uchytač* *průdky*.

Za poskytnutie materiálu z Kamald. slovníka a za jeho prepis ďakujeme kolegyni J. Skladanej, pracovníčke JÚ SAV.

⁴ Údaj je z Ožegovovho slovníka.

vaného peniazom, mincou — niet. Po druhé vari preto, že naši prekladatelia radi (aspoň kontrolne) siahajú za obyčajne prvými prekladmi do češtiny. A po tretie, isto vplývali aj slovníky — najprv rusko-české a potom aj rusko-slovenské.⁵

Z uvedeného možno urobiť takýto záver: Slovo *berný* v spojeniach *považovať, pokladať, prijímať niečo za bernú mincu; platiť ako berná minca* nie je v slovenčine trochu archaické. Je to v slovenčine nové slovo, ktoré sa prebralo v období prvej ČSR a do literatúry (podľa dokladov, ktoré máme k dispozícii) začalo prenikať v tridsiatych rokoch. Častejší výskyt po r. 1950 si možno vysvetliť vplyvom prekladov z ruštiny.

Vzhľadom na uvedené okolnosti možno uvažovať o tom, či je miesto uvedených frazeologických spojení so slovom *berný* v spisovnej slovenčine už pevné.

Poznámka. Druhý význam (*berný úrad*, *správ. daňový*) by bolo bývalo vhodné určiť aj časovo (t. j. za prvej ČSR).

betah — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo (= zrádnik, epilepsia). Toto slovo je doložené hojne — máme vyše tridsať dokladov. Pritom však chorobu (epilepsiu) priamo nepomenúva ani jeden. Starý doklad (SNN 1845): *A skadiaľ tich moc vodnatieľok, suchotín, záduchou, zrátnikou, betahou?* nedovoľuje bezpečne usudzovať na význam „epilepsia“. Okrem toho totiž, že môže ísť o synonymá (*zrátnikou*, *betahou*), môže rovnako ísť (a to je pravdepodobnejšie) o význam „choroba“. Na uvedenie spojenia *dostať betaha*, ktorým sa v SSJ ilustruje priamy význam slova *betah*, v materiáli niet opory. Poukazujú naň iba dva doklady, v ktorých sú prirovnania: *Kocka sa vrtela, akoby ju betah metal*. (Laskomerský) — *Plieskajú na stôl, až sa krčahu mecú, sta by ich betah hádzal*. (Gráf) Vlastný význam „zrádnik, epilepsia“ sa teda dá doložiť iba týmito dokladmi, ktoré sú už vlastne začiatkom jeho posunutia. Tento význam by sme pokladali za spisovný, a to zriedkavý a expresívny. Naň nadväzuje druhý význam, keď sa slovo *betah* uplatňuje vo výrazoch vyjadrujúcich kliatby (okolo 10 dokladov). Tu ide najmä o dva typy: *betah (aby) ťa metal (pobil, trhal, páral)* a *ja tvojho betaha*. Tento význam je primeraný pokladať za hovorový expresívny. Tretí význam (do 20 dokladov) má širokú náplň, ktorú možno obsiahnuť napr. synonymami *čert*, *diabol*, *zrádnik*, *anciáš*, *zlý duch*, *parom*, *boh*: *ký betah ťa sem nesie?*; *kieho betah a robíš?*; *na kieho betaha je to?*; *ba kieho betaha!* ap. Aj tento význam je vhodné pokladať za hovorový a expresívny.

⁵ Napr. aj *Príručný slovník rusko-slovenský* (SAV 1952) uvádza ako ekvivalent *brať niečo za bernú mincu*.

betlehemec — SSJ uvádza ako nespisovné ľudové zastarané slovo. Toto slovo je dobre doložené a doklady nedokazujú jeho ľudovosť. Pravda, zvyk, s ktorým súvisí, ľudový je, ale iný (spisovný) výraz v slovenčine nemáme. Slovo *betlehemec* je teda bezpochyby spisovné. Nie je ani zastarané, hoci je pravda, že betlehemci chodiajú čoraz menej. Nebolo by však zastarané ani vtedy, keby už nechodili vôbec. Vtedy by bol „zastaraný“ iba príslušný ľudový zvyk, nie slovo. Ale i tak výklad v SSJ „kto chodil s betlehemom po domoch“ je zrejme predčasný.

bezvadný — SSJ uvádza ako spisovné nepríznakové slovo. Toto slovo (s príslovkou a abstraktom) je doložené hojne, najmä z novinárskej a odbornej reči. Je známe, že proti slovu *bezvadný* sú v spisovnej slovenčine oddávna výhrady, pochybuje sa o jeho spisovnosti a potrebnosti. Pokladá sa za nepotrebnú výpožičku z češtiny a odporúča sa namiesto neho slovo *bezchybný* (*běžchybne*, *bežchybnost*). Myslíme, že SSJ mal zaujať k slovu *bezvadný* podobné stanovisko. Logicky to vyplýva napr. aj zo spracovania slova *vada* v SSJ (2. význam); „používa sa nenáležite namiesto chyba, nedostatok“.

(Pokračovanie v budúcom čísle.)

Práca v okruhu jazykovej kultúry mala dostať vo vydávanom SSJ závažného spojenca, preto sme so záujmom čakali a študovali každý jeho nový diel v predpoklade, že nám bude výdatne pomáhať rozširovať znalosť jazykovej normy. Po preštudovaní štyroch dielov SSJ zisťujeme, že až teraz po vyjdení tohto diela sa nám naplno nastoľuje akútnosť problematiky, ktorá narastala v posledných dvoch desaťročiach. V našej verejnosti sa ozývajú obavné hlasy — a neváhajme povedať — čiastočne odôvodnené, ako a kde sa bude uberať ďalší vývin nášho národného jazyka, ak jazykovedci budú nově a najmä výpožičaně lexicálne prostriedky len registrovať bez toho, aby pri nich zodpovedne a s rozvahou normatívne (resp. kodifikačne) zasahovali.

G. Horák a kol., Posudok Slovníka slovenského jazyka, SR 31, 1966, 14—15.

České slova řiditi, řidič, řada ap. a ich slovenské ekvivalenty

KONŠTANTÍN PALKOVIČ

Nadväzujeme tu na svoj príspevok *Na okraj prekladania z češtiny do slovenčiny*, uverejnený v treťom čísle nášho časopisu, a bližšie si všimame druhú časť skúmanej slovnej čeľade, a to výrazy so základom *řid-* a *řad-*. Ide o slová *řiditi*, *ředitel*, *řidič*, *řada* ap. a ich odvodeniny, ktoré porovnáme s príslušnými slovenskými ekvivalentmi. Aj týmto príspevkom chceme poukázať na závažnosť, dôležitosť a zodpovednosť úlohy, akou je prekladanie z češtiny do slovenčiny. Na základe nášho skúmania sa pokúsime formulovať niektoré zovšeobecňujúce závery.

Najprv si všimnime slová so základom *řid-*.

Řiditi. Toto sloveso má dva hlavné významy: 1. spravovať, viesť, usmerňovať školu, podnik, prácu ap.; 2. usmerňovať chod stroja, dopravného prostriedku. Slovenskými ekvivalentmi sú tu slovesá *viesť*, *riadiť*, *obsluhovať* a i. Sloveso *riadiť* je v tomto význame v slovenčine novšieho pôvodu.¹ Svedčia o tom aj staršie názvy *správca školy* (nižšie organizovanej, v češtine *řidičí učitel*), *direktor* (gymnázia a podobne). Prvý význam slova *řiditi* nemožno vždy mechanicky prekladať slovesom *viesť*, *riadiť*. Napr. častejšie ako spojenie *on vede (riadi) túto školu (tento podnik)* sa používa spojenie *on je riaditeľom tejto školy (tohto podniku)*, kým spojenia *řiditi vyšetřování* výstižne preložíme *viesť vyšetřovanie*, *řiditi orchestr* — *dirigovať* a spojenie *řiditi průmysl, dopravu* zase *riadiť priemysel, dopravu*. V druhom význame sa pri niektorých spojeniach používa prevažne sloveso *viesť*, napr. *řiditi auto, traktor, tramvaj* — *viesť auto, traktor, električku*, pri iných spojeniach zase je obvyklejšie sloveso *obsluhovať*, zriedkavejšie *riadiť*. Napr. *řiditi stroj, jeřáb, zdviž* ap. je po slovensky *obsluhovať stroj, žeriav, výťah*. Použitie slovesa *riadiť* v týchto spojeniach poukazuje na rýchly, mechanický, doslovný preklad z češtiny, lepšie povedané na hláskoslovné „poslovenčovanie“. Uvedené príklady svedčia, že sloveso *riadiť* je v slovenčine oveľa menej frekvencované ako slovo *řiditi* v češtine. Okrem toho — ako sme už uviedli v minulom článku — slovenská hláskoslovná paralela *riadiť* má význam aj „upratovať“. V niektorých spojeniach sa popri *řiditi* používa sloveso *obsluhovať* aj v češtine.

Řiditi se. Podobne ako pri nezvratnej podobe tohto slovesa slo-

¹ Porov. aj SON 6, 1958, 312.

venský paralelný výraz *riadiť sa* je novší a zriedkavejší ako v češtine sloveso *říditi se*, kým pôvodné slovenské ekvivalenty sú *správať sa*, *spravovať sa*, *držať sa*, *pridržať sa*. Tak české väzby *říditi se zásadou*, *pokyny* správne preložíme *správať sa podľa zásady*, *pokynov*, *správať sa zásadou*, *pokynmi*, prípadne *držať (pridržať) sa zásady*, *pokynov*; *říditi se instinktom*, *časem* — *spravovať sa instinktom*, *časom*.

Poříditi. V slovenčine niet k slovesu *poříditi* hláskoslovnej paralely s tým istým významom; sloveso *poriadiť* tu značí „poupratovať“. Sloveso *poříditi* má tieto významy: *vybaviť*, *zaobstarať*, *zhotoviť*, *vyhotoviť*, *zriadiť* ap.; *pořizovat* — *vybavovať* atď. Preto české spojenie *dobře poříditi*, *nic s ním neporídí* preložíme *dobře obísť*, *dobře pochodiť*, *s ním si neporadí*, *s ním nepochodí*; *poříditi komu šaty* — *zadovážiť komu šaty*, *poříditi seznam*, *překlad* — *vyhotoviť zoznam*, *preklad*, *preložiť*; *nic u něho neporídil* — *nič uňho nevybavil*, *nepochodil uňho*; *rozličná pořizování* — *rozličné vybavovačky*.

Poříditi si. Toto sloveso prekladáme *obstarať*, *zaobstarať si*, *zadovážiť si*, *kúpiť si*. Napr. *poříditi si nábytek* — *kúpiť si nábytok*, *poříditi si peníze* — *zaobstarať si peniaze*.

Vyříditi. Pri prekladaní tohto slova nemožno použiť sloveso *vyriadiť*, pretože má význam „upratať, vyčistiť, vystrojiť“, kým sloveso *vyříditi* značí „odkázať, oznámiť, vybaviť“. Tak napr. *vyříditi objednávku*, *žádost* preložíme *vybaviť objednávku*, *žiadost*, spojeniu *vyříditi odkaz* zodpovedá *oddať odkaz*, lepšie *odkázať*, *oznámiť*; *vyříditi někoho* sa vyjadrí *vybaviť niekoho* a za hovorové už je *vyřízen* máme v slovenčine spojenie už je *odbavený*, je už *hotový*. No spojenie *vyříditi někomu pozdrav* možno tlmočiť dvojako: doslovne *oddať*, *odovzdať niekomu pozdrav*, prípadne jednoduchšie a prirodzenejšie *pozdravovať niekoho*. Preto napr. český odkaz *vyřídte pozdrav vaši paní* sa v slovenčine výstižne povie *pozdravujem (pozdravte) pani manželku*, familiárnejšie *pozdravte si manželku*. Ekvivalentom spojenia *vyříditi řadu* je *vyrovnať rad*. Sloveso *vyrovnať* v tomto spojení najnovšie zaviedli aj v češtine.

Naříditi, seříditi. Sloveso *naříditi* má dva významy: 1. dať rozkaz, rozkázat; 2. pripraviť stroj na prácu. Prvému významu zodpovedajú v slovenčine slovesá *nariadiť*, *uložiť*, *rozkázať*, *prikázať*. Medzi slovami *naříditi* a *nariadiť* je rozdiel vo frekvencii. Sloveso *naříditi* sa vyskytuje častejšie, nemožno ho v každom prípade prekladať slovesom *nariadiť*. V niektorých prípadoch je výstižnejšie a priliehavšie sloveso *uložiť*, *rozkázať*, *prikázať*. Záleží to na kontexte a štýle. V druhom význame sa v slovenčine používa sloveso *nastaviť*, *napraviť*. Napr. *naříditi stroj* — *nastaviť stroj*, ale *naříditi si hodinky* — *napraviť si hodinky*. V technickej literatúre aj vo význame „pripraviť stroj na prácu“ sa používa sloveso *nariadiť*. Ale aj tu sa rozlišuje *nastaviť* „upraviť polohu pohyblivého stroja“, napr. *nastaviť mláťačku*, *nastaviť sejačku*,

v češtine aj *seříditi*, a *nariadiť* „pripraviť stabilný stroj na prácu“, t. j. nastaviť páky ap., č. *naříditi*.

Zaříditi. Hláskoslovná podoba *zariadiť* sa vyskytuje aj v spisovnej slovenčine, ale je v nej menej častá. V niektorých spojeniach slovesu *zaříditi* v slovenčine zodpovedajú slovesá *vybaviť*, *zaistiť*, *postarať sa*. Napr. *on to zařídí* — *on to vybaví*, *zaistí*, *on sa o to postará*, v úradnom štýle často aj *on to zabezpečí*, ale *zaříditi si byt* — *zariadiť si byt*.

Řízení. Slovenské *riadenie* sa svojím významom plne nekryje s týmto slovom. Niektoré české spojenia majú v slovenčine iné ekvivalenty. Napr. *míti kde řízení* — *mať kde rokovanie*, *prácu*, *vybavovanie*; *soudní řízení* — *súdne konanie*; *řízení státu* — *spravovanie štátu*. Slovo *riadenie* značí aj „upratovanie“, kým slovo *řízení* tento význam nemá. V ostatných spojeniach sa používa slovo *riadenie*, napr. *vedecké řízení* — *vedecké riadenie*, *nová soustava řízení* — *nová sústava riadenia*, *řízení* (v lietadle) — *riadenie* ap.

Nezřízený. Paralelný slovenský výraz *nezriadený* sa kryje iba vo význame „neporiadny, neviazaný (život)“ so slovom *nezřízený*. V iných významoch tohto slova treba použiť slovenské ekvivalenty *nesmierny*, *veľký*, *bujný* a i. Napr. *nezřízené množství* — *nesmierne, veľké množstvo*; *nezřízená fantazie* — *bujná fantázia*, *nezřízená ctižádost* — *prehnaná ctižádost*.

Řidič, řidičský. V slovenčine sa používajú výrazy *vodič*, *vodičský*. Napr. *řidič nákladního auta* — *vodič nákladného auta*, *řidič tramvaje* — *vodič električky*; *řidičský průkaz* — *vodičský preukaz*. Výraz *řidič* ako mechanické hláskoslovné „poslovenčenie“ českého *řidič* používajú ľudia neovládajúci dobre slovenský spisovný jazyk.

Řídítka. Toto slovo vo význame „držadlá na bicykli, motorke“ má slovenský ekvivalent *kormidlo*.²

Vyřídilka. Keďže sa toto slovo vyskytuje len v ustálených spojeniach, napr. *má dobrou vyřídilku*, nebudeme prekladať iba výraz *vyřídilka* expresívnym výrazom *dobrá papuľa*, ale použijeme priliehavé slovenské ustálené spojenie. Takým spojením je *má (dobré) podrezaný jazyk*.

Řidící, řidící. V niektorých spojeniach tomuto slovu zodpovedá slovenský paralelný výraz *riadiaci*. Napr. *řidící páka* — *riadiaca páka*, *řidící orgán* — *riadiaci orgán*. Niektoré spojenia treba prekladať inak. Napr. *řidící učitel* — *správca školy* (dnes ako archaizmus), *řidící inženýr* — *vedúci inžinier*, *řidící věta* — *nadradená veta*.

Pořízení, pořízená. Hláskoslovne zodpovedajúce slová v slovenčine nemáme, preto jednotlivé spojenia treba prekladať takto: *poslední pořízení* — *posledná vôľa*, *testament*; *dobré pořízení* — *veľa*

² Porov. J. Horecký, *K terminologii bicykla*, SON 6, 1958, 312—313.

šťastia, dobre sa majte; není s ním žádné porřízení — nie je s ním nijaká reč; vrátiť sa s neporizovanou — vrátiť sa naprázdno, vrátiť sa s prázdnyhmi (holými) rukami, vrátiť sa a nič nevybaviť ap. Utvoriť podobnú konštrukciu, ako je v češtine, bolo by násilné a proti štruktúre slovenčiny.

Pořizovací. Ani toto slovo nemá v slovenčine hláskoslovnú paralelu, preto napr. spojenia *pořizovací náklady*, *pořizovací cena* prekladáme *nadobúdacie náklady*, *nadobúdacía cena*.

Pořizovatel ako právny termín má slovenský ekvivalent *poručník*.

Řídíadlo. Toto slovo nemá v slovenčine hláskoslovnú paralelu. Preložíme ho opisne *riadiace zariadenie*.

Ředitel. Slovenský ekvivalent je *riadiťel*. Aj odvodeniny od slova *ředitel* sú v slovenčine zhruba tie isté ako v češtine, odlišujú sa iba hláskoslovne. Napr. *ředitelka*, *ředitelna*, *ředitelský*, *ředitelství* — *riadiťelka*, *riadiťelňa*, *riadiťelský*, *riadiťelstvo*.

K iným odvodeninám od základu *říd-*, napr. *nadříditi*, *nadřizený*, *nadřizenost*, *podříditi*, *podříditi se*, *podřizený*, *podřizenost*, *zříditi*, *zřízení*, *zařízení*, *zařizovací*, *nařizení*, *nařizovací* ap., možno uviesť slovenské paralely *nadriadiť*, *nadriadený*, *nadriadenost*, *podriadiť*, *podriadený*, *podriadenost*, *zriadiť*, *zriadenec*, *zriadenie*, *zariadenie*, *zariaďovací*, *nariadenie*, *nariaďovací* ap. zhruba s tým istým významom. Pri bližšom porovnávaní by sme iste zistili aj tu rozdiely, a to najmä pri niektorých čiastkových významoch a ustálených spojeniach.

Odvodeniny od základu *řad-*.

Řada. V slovenčine je *rad*, t. j. rozdiel je v gramatickom rode. Preto české spojenia *kteřá řada*, *v páté řadě*, *dvě řady* preložíme *ktorý rad*, *v piatom rade*, *dva rady*. Podobne je to aj s dvojicou *řádka* — *řádek*. Slovo *rada* (žen. rod.) v slovenčine používajú ľudia, ktorí dobre neovládajú spisovný jazyk.

Pořad. V slovenčine sa nevyskytuje paralela tohto českého novotvaru. Používa sa medzinárodný názov *program*. Právnické termíny *pořad práva* ap. sa ako zastarané nepoužívajú. Príslušné správne ekvivalenty uvádza SSJ III, 289.

Pořadač. Ani tento názov nemá v slovenčine zodpovedajúci paralelný výraz, ale používa sa v nej medzinárodný názov *fascikel* alebo novotvar *zaraďovač*.

Iné odvodeniny, napr. *pořadí*, *pořadník*, *řadový*, *pořadový*, *přeradiť*, *přiradiť*, *zařaditi*, *vyřaditi*, *seřaditi*, *seřadiště*, *seřadovací* (napr. *nádraží*) ap. sa zhruba významovo kryjú so slovenskými paralelnými výrazmi *poradie*, *poradovník*, *radový*, *poradový*, *preradiť*, *priradiť*, *zaraďiť*, *vyra-*

ďiť, *zoraďiť*, *zoraďište*, *zriaďovací* (*zriaďovacia stanica*) ap. Iste by sa aj tu pri podrobnejšom výskume našli jemné významové rozdiely.

Záver. Blizkosť dvoch našich spisovných jazykov zvädza k doslovnému prekladu. No ani v blízkych jazykoch nemožno prekladať slovo za slovom, ale treba rešpektovať typický spôsob vyjadrovania (a tým aj myslenia) v danom jazyku. Videli sme to na príklade *vyříditi odkaz* — *odkázat*. K ustáleným spojeniam treba nájsť priliehavé ekvivalentné domáce spojenia (*má dobrou vyřídilku* — *má podrezaný jazyk*) a starostlivo postupovať pri jednotlivých spojeniach. Hoci sa niekedy slovenský ekvivalent odlišuje od českého iba hláskoslovne, na všetky spojenia sa tento ekvivalent nehodí (*řízení* — *riadenie*, ale *soudní řízení* — *súdne konanie*).

V tejto časti skúmanej slovnej čelade sa vyskytli ďalšie typy rozdielov medzi slovenčinou a češtinou. V slovenčine je slovesný spôsob vyjadrenia, v češtine menný spôsob (*vyříditi pozdrav* — *pozdravovat*). V slovenčine sa používa medzinárodný výraz, v češtine domáci výraz umelého pôvodu (*program* — *pořad*). K jemným rozdielom patrí odlišnosť v gramatických kategóriách: V slovenčine je podst. meno mužského rodu, v češtine substantívum ženského rodu (*rad* — *řada*). K typickým rozdielom medzi slovenčinou a češtinou patria aj odlišnosti vo frazeológii (*má podrezaný jazyk*).

Z tohto výskumu nám vyplynuli niektoré poznatky o vzťahu slovenskej a českej slovnej zásoby. V rade slov odvodených od základu *řad-* / *řad-* možno vydeliť tieto skupiny slov: 1. Slová iba hláskoslovne odlišné, ktoré sú v obidvoch jazykoch s tým istým významom, 2. slová rozdielne iba hláskoslovne, ale odlišné vo väčšine čiastkových významov, prípadne úplne významovo odlišné, 3. slová, ktoré sa iba čiastočne líšia, a to alebo gramatickými kategóriami, alebo niektorými z ustálených spojení, 4. slová, ktoré sú iba v jednom z jazykov. Takéto slová majú v druhom jazyku odlišný ekvivalent (*řidič* — *vodič*), alebo nemajú jednoslovný ekvivalent (*vyřídilka*).

Z porovnávaného rozboru jednej slovnej čelade nemožno robiť nijaké zovšeobecňujúce závery o rozdieloch medzi slovenčinou a češtinou. V skúmanej slovnej čeladi je mnoho abstrákt a v abstraktnej časti slovnej zásoby je oveľa viac zhôd medzi slovenčinou a češtinou ako v ostatnej zložke lexiky.

Viazaná výslovnosť a znelostná spodoba

VLADO UHLÁR

1. Viazaná výslovnosť je charakteristickým znakom zvukovej podoby slovenskej reči. Viazaná výslovnosť patrí medzi hlavné pravidlá slovenskej spisovnej výslovnosti. Jej vplyvom má slovenčina ráz lahodnej, príjemne znejúcej reči.

Viazaná výslovnosť je hláskoslovný jav, ktorý sa prejavuje vo vetnom takte (i v kratšej vete) na tom mieste, kde sa na rozhraní slov (v zložených slovách aj na rozhraní slabík) stretávajú samohlásky. Ak sa prvé slovo končí samohláskou a nasledujúce sa zasa samohláskou začína, neprerušuje sa medzi nimi vzduchový prúd, ale sa iba oslabí. Oslabením výslovnostného prúdu sa celkom stačí vydeliť medzislovný a súčasne aj slabičný predel.

Napr. vo vetných taktach *láska oživuje, sláva a moc, ruku ukáži!*, *nemali otca, krásne oči, ona a on, okolo ohňa, na úbočí, o Orave ľahko* splyvavo sa vysloví prvé slovo s druhým.

Opakom viazanej výslovnosti je trhaná výslovnosť, ktorá nasledujúce slovo vydeľuje prerušením vzduchového prúdu. Tým vzniká tvrdý začiatok v jeho vyslovení: hlasivky, pevne k sebe pritisknuté, sa prudko rozrazia: tým vzniká pred týmto druhým slovom neznelá razená hlasivková spoluhláska.¹ Zväčša si ju ani neuvedomujeme, ale neblaho pôsobí na výslovnosť, ktorá jej pôsobením stráca typickú slovenskú jemnosť a lahodnosť. Výslovnosť s prerušením vzduchového prúdu a predrazom *láska oživuje, sláva a moc, ruku ukáži!*, *nemali otca, krásne oči, ona a on, okolo ohňa, na úbočí, o Orave* je nesprávna, nespisovná, neslovenská.

Priam taká nespisovná je výslovnosť s predrazom v zložených slovách a cudzích slovách, ako napr. na *opak* (spr. *naopak*), na *učiť sa* (*naučiť sa*), zá *ujem* (*zá-u-jem*, nie zasa *záu-jem*), te *ória* (*teória*), re *akcia* (*reakcia*), re *organizovať* (*reorganizovať*), ne *úprimný* (*neúprimný*), samo *obsluha* (*samoobsluha*), medzi *očný* (*medziočný*) ap.

¹ Volá sa aj *predraz* alebo *ráz* a označuje sa takmer ako otáznik ? alebo apostrof '. Častejšie sa vyskytuje pred slovami začínajúcimi sa samohláskou na začiatku vety, najmä vo vzrušenej reči a v dôraze. V takýchto prípadoch dokonca aj na konci slova po samohláske, napr. ?Ej, veru?... ?Akože?... ?Ale-?ale... Hana?! Juro?! Táto hláska sa obyčajne v zdvojení používa v detskej reči na vyjadrovanie, že je niečo mrzké alebo aj na vyjadrenie záporu. Napr. (Bol si tam?) ? (rozumie nie).

2. Porušovanie viazanej výslovnosti v uvedených prípadoch má škodlivý vplyv na slovenskú výslovnosť aj v takých spojeniach, kde sa prvé slovo končí spoluhláskou, ale druhé sa samohláskou začína. Vo vetných taktach tohto druhu v dôsledku porušenia viazanej výslovnosti a tvrdého hlasového začiatku slova začínajúceho sa samohláskou nastáva spodoba poslednej znej spoluhlásky prvého slova na neznelú (pred predrazom) a počujeme nesprávnu trhanú výslovnosť. Uvedme príklady:

vetné takt	nesprávna neviazaná výslovnosť
<i>hub ani maku</i>	<i>hüp ?ani maku</i>
<i>meď a vosk, poraď obom!</i>	<i>meť ?a vosk, porať ?obom!</i>
<i>raz aj on, povedz otcovi!</i>	<i>ras ?aj ?on, povec ?otcovi!</i>
<i>muž uznal, háď oštep!</i>	<i>muš ?uznal, hăc ?oštep!</i>
<i>nôh a ruk veľa, glg octu</i>	<i>nôch ?a ruk veľa, glk ?octu</i>

Z príkladov vidno, že takýmto činom sa znelé spoluhlásky *b, d, đ, z, ž, dz, dž, h, g* nahrádzajú párovými neznelými *p, t, ľ, s, š, c, č, ch, h* (v sa na konci slova vyslovuje ako *y*).

Práve naopak sa vo vetných taktach, v ktorých sa prvé slovo končí neznelou spoluhláskou a nasledujúce sa začína samohláskou, vplyvom viazanej výslovnosti spodobuje neznelá spoluhláska na znelú, a tak sa slovenčina obohacuje o množstvo nových spojení so znelými spoluhláskami a znelými spoluhláskovými skupinami.

vetné takt	správne vyslovujeme
<i>prilep ucho!</i>	<i>prileb ucho!</i>
<i>prelet orla, robíť úžitok</i>	<i>preleď orla, robiď úžitok</i>
<i>(dost) kôš a vidál, voš uteká</i>	<i>kôz a víďál, vož uteká</i>
<i>koniec a začiatok, hrach umy!</i>	<i>koniedz a začiatok, hrah umi!</i>
<i>vták ohnivák, však áno</i>	<i>vtág ohnivák, všag áno</i>
<i>tresk a plesk, starosť a žalosť</i>	<i>trezg a plesk, starozď a žalosť</i>
<i>pieť oblátky</i>	<i>pieďzď oblátky</i>

Preto aj v zložených slovách *akiste* a *takisto* (píše sa aj *tak isto*) vyslovujeme *k* ako *g* (*agiste, tagisto*).

3. Obdobou uvedených prípadov sú spojenia predložiek zakončených na spoluhlásku s menami zakončenými na samohlásku. Predložky *od, nad, pod, pred, bez, cez*, ktoré sú zakončené na znelú spoluhlásku, v spojení so slovami začínajúcimi sa na samohlásku si vo výslovnosti vždy zachovávajú poslednú spoluhlásku znelú.²

² To isté platí aj o slovách s predponou *bez-, pred-, nad-, pod-*, napr. *bezohľadný* (nespr. *bez?ohľadný*), *predostatný* (nespr. *pret?ostatný*), *nadoblačný* (nespr. *nat?oblačný*), *podúradník* (nespr. *pot?úradník*) atď.

Vyslovujeme správne:

Od Oravy dáš ide
naď ohňom, naď Amerikou
pod odkvapom, pod uhlom
pred oltárom, pred ůnikom
bez obáv, bez uzdy
cez úhor, cez ohradu

Nesprávne sa vyslovuje:

ot ?Oravy dáš? ?ide
nat ?ohnom, nat ?Amerikou
pot ?odkvapom, pot ?uhlom
pret oltárom, pret ?únikom
bes ?obáv, bes ?uzdy
ces ?úhor, ces ?ohradu

S výslovnosťou neslabičných predložiek *s*, *z*, *k*, *v*, sa pomerne dosť zaoberajú aj v škole, a predsa výsledky sú zväčša neuspokojivé.

Neslabičné predložky *s*, *z*, *k*, *v* sa vyslovujú v dvoch podobách:

a) pred slovami začínajúcimi sa neznělými spoluhláskami sa vyslovujú neznelo ako *s*, *k*, *f* (*z teba*, *k tebe*, *v tebe* vyslovujeme *s teba*, *k tebe*, *f tebe*),

b) pred slovami začínajúcimi sa znělými a zvučnými spoluhláskami sa vyslovujú znelo ako *z*, *g*, *v* (*s mamou*, *k mame*, *v mame* vysl. *z mamou*, *g mame*, *v mame*).³

Vplyvom viazanej výslovnosti ich vyslovujeme znelo ako *z*, *g*, *v* aj pred slovami začínajúcimi sa samohláskou:

	vyslov	nesprávne
<i>s Afrikou</i>	<i>z Afrikou</i>	<i>s ?Afrikou</i>
<i>s elektrárňou</i>	<i>z elektrárňou</i>	<i>s ?elektrárňou</i>
<i>s ihlami</i>	<i>z ihlami</i>	<i>s ?ihlami</i>
<i>s odvodom</i>	<i>z odvodom</i>	<i>s ?odvodom</i>
<i>s údivom</i>	<i>z údivom</i>	<i>s ?údivom</i>
<i>z Afriky</i>	<i>z Afriky</i>	<i>s ?Afriky</i>
<i>z elektrárne</i>	<i>z elektrárne</i>	<i>s ?elektrárne</i>
<i>z ihál</i>	<i>z ihál</i>	<i>s ?ihál</i>
<i>z odvodu</i>	<i>z odvodu</i>	<i>s ?odvodu</i>
<i>z údivu</i>	<i>z údivu</i>	<i>s ?údivu</i>
<i>k autu</i>	<i>g autu</i>	<i>k ?autu</i>
<i>k Eve</i>	<i>g Eve</i>	<i>k ?Eve</i>

V takýchto prípadoch a obdobne inde sa vyslovuje na rozhraní slov alebo na slovtvornom šviku znělá spoluhláska ako neznělá vplyvom predrazu čiže neznejúcej hlasivkovej razenej spoluhlásky, s ktorou sa spodobuje predchádzajúca znělá spoluhláska na neznělú.

³ Slabičné vokalizované predložky *so* a *ku* sa pravidelne vyslovujú znelo (akoby sa v nich *s* a *k* čo do znlosti spodobili k nasledujúcej samohláske na *z* a *g*); vyslovujeme *zo susedom*, *zo švagrom*, *zo sestrou* (píšeme *so*), výnimočne *ku mne*. Obdobne vyslovujeme *gu kameňu*, *gu kostolu*, *gu klavíru* (píšeme *ku*), výnimočne *ku mne*.

<i>k inventáru</i>	<i>g inventáru</i>	<i>k ?inventáru</i>
<i>k ozdobám</i>	<i>g ozdobám</i>	<i>k ?ozdobám</i>
<i>k úspechom</i>	<i>g úspechom</i>	<i>k ?úspechom</i>
<i>v Amerike</i>	<i>v Amerike</i>	<i>f ?Amerike</i>
<i>v étere</i>	<i>v étere</i>	<i>f ?étere</i>
<i>v Indii</i>	<i>v Indii</i>	<i>f ?Indii</i>
<i>v ohni</i>	<i>v ohni</i>	<i>f ?ohni</i>
<i>v ústrety</i>	<i>v ústrety</i>	<i>f ?ústrety</i>

4. Hoci uvedené zákonitosti správnej slovenskej výslovnosti sú vo všeobecnosti dobre známe, predsa dosť často sa stretáme s inou výslovnostnou praxou u našich kultúrnych pracovníkov, ba aj u učiteľov. Neviazaná, trhaná výslovnosť a nesprávne spodobovanie k neznelosti pred slovami začínajúcimi sa samohláskou dokonca aj vplyvom škôl (pravdaže, aj takejto českej výslovnosti) začína sa uplatňovať aj medzi administratívnymi pracovníkmi.

Treba rozmýšľať, ako prehĺbiť vedomosti o správnej slovenskej výslovnosti lepším poznaním sústavy slovenského hláskoslovía a zákonov o zmenách spoluhlások v prúde reči. Okrem toho však načím poznať a rozpracovať aj účinný metodický spôsob, ako upevniť správnu slovenskú výslovnosť a súčasne vyzbrojiť učiteľov a ostatných vzdelancov proti neželateľným vplyvom neviazanej výslovnosti a nesprávnej spoluhláskovej spodoby k neznelosti, ktorú táto výslovnosť zapričiňuje.

Okrem vzornej učiteľovej výslovnosti, ortoepicky správnej, načím hneď od prekonania prvých ťažkostí v čítaní dbať, aby sa žiaci neučili čítať a vyslovovať izolované jednotlivé slová, ale celé vetné takty, teda aby sa neprerušoval prúd vzduchu na rozhraní slov pred slovami začínajúcimi sa samohláskou.

Metodicky účinným návodom je vetný takt učiť vyslovovať aj pomaly po slabikách. Slovenský vzdelanec sa musí naučiť, že vplyvom splyývavej výslovnosti vo vetnom takte (na rozhraní slov pred slovom začínajúcim sa samohláskou) posledná spoluhláska prvého slova patrí už do slabiky so samohláskou nasledujúceho slova. Pritom sa znělá spoluhláska zachováva, kým neznělá sa spodobuje na znělú.

Vetu *Povraz okolo pása* vyslovujeme ako jeden vetný takt a slabikujeme *po-vra-zo-ko-lo...*, ale tak isto so striedaním *s/z* aj vetu *Čas a peniaze* ako *ča-za-pe-ňa-ze*.

Vetu *Nehádz ohryzky!* vyslovujeme *ne-há-džo-hri-ski!* a podobne vetu *Neplač už raz* ako *ňe-pla-džu-žras!*

Nacvičovať správnu výslovnosť predložkových pádov je o to potrebnéjšie, o čo sa častejšie vyskytujú. Pravda, nemožno sa obmedzovať iba na nacvičovanie neslabičných predložiek *s*, *z*, *k*, *v*.

Od Ostravy pod Urpín slabikuj
Bez obáv nad úplazy
Cez oheň pred ohavu

o-do-str-a-vi po-dur-pin,
be-zo-ba-ŕ na-dú-pla-zi,
ce-zo-heň pre-dó-ha-vu.

Nesmieme pripustiť, aby žiaci hovorili s *osady* a potom sa opravili (podľa písaného z *osady*) na *zi osady*, čiže osobitne vyslovili z a po ňom zasa osobitne aj s predrazom *osady*, lež *zo-sa-di*; podobne v *obloku* ako *vo-blo-ku*, *k uhlisku* ako *gu-hli-sku* atď.

Takýto postup treba zaviesť aj pri vyučovaní spevu, kde je dosť čo naprávať z hľadiska správnej výslovnosti.

Záverom treba zopakovať, že nestačí iba poznať zákon o splývavej slovenskej výslovnosti, ale utvrdzanie jednotlivých správnych spojení ho vo výslovnosti zautomatizovať. V najvyšších ročníkoch základnej školy už načím slovenčinárom vybudovať v jazykovom povedomí žiakov pevný systém spisovnej výslovnosti s viacerými typickými príkladmi, o ktoré sa budú môcť vždy opierať v živote.

Nevhodné preberanie terminológie

JÁN HORECKÝ

Z dejín terminológie jednotlivých vedných odborov je dostatočne známe, že v prvých fázach budovania novej disciplíny býva značné kolísanie terminológie. Je to spôsobené jednak tým, že nie sú ešte vyjasnené základné pojmy, jednak tým, že na označenie pojmov rozliční autori používajú rozličné pomenovania.

Pri budovaní terminológie takejto novej disciplíny v národnom jazyku je však dôležitá aj okolnosť, v ktorom jazyku je už k dispozícii literatúra a v nej používaná terminológia. Termíny z tejto literatúry sa totiž preberajú, resp. rozličným spôsobom adaptujú.

Veľmi názorný príklad na takýto vývin možno ukázať na pokusoch o utvorenie terminológie molekulárnej mikrobiológie. Za takýto pokus pokladáme napr. prehľadný príspevok V. Krčméryho *Základné pojmy molekulárnej mikrobiológie*, uverejnený v Svete vedy 13, 1966, č. 12, s. 753—757.

Pre mnohé pojmy sa v uvedenom príspevku používajú termíny utvorené z grécko-latinských prvkov, ktoré práve umožňujú bohatú kombináciu. Popri *represia* sa tu totiž používa aj termín *derepresia* a popri

represor aj termíny *aporepresor*, *korepresor*, *holorepresor*. Takéto termíny možno používať aj v slovenskom kontexte.

Ale inak je to s termínmi prebranými z angličtiny, resp. majúcimi anglickú podobu. V slovenčine síce poznáme niekoľko slov, ktoré si ponechávajú pôvodnú pravopisnú podobu (napr. *team*, *big beat*, *twist*), ale sú to zväčša módné slová, ktoré dosť rýchlo upadajú do zabudnutia. Ak to nie sú módné slová, postupne sa adaptujú do slovenskej grafickej podoby: napr. *futbal*, *hokej*, *volejbal*, *dozér*, *grejder*, *skúter*. Ale najčastejšie, a to platí najmä pre odborné termíny, anglické slová sa prekladajú do slovenčiny, termíny sa kalkujú. Ako príklad stačí uviesť názov *redundancy* — *nadbytočnosť*, *tree* — *strom*. Takýto spôsob sa vcelku využíva aj v molekulárnej biológii: v uvedenom článku sa popri sebe uvádzajú anglické i slovenské podoby termínov ako *translation* — *preklad kódu*, *prepis* — *transcription*, *kódové slovo* (*code word*), tzv. *messengerová*, *poslíčková kyselina*, *poslíčkov* — *messengerov*, *konečné produkty* — *endprodukty*.

Tento spôsob je nepochybne správny, lebo umožňuje identifikáciu anglických a slovenských termínov. Okrem toho sa ukazuje, že uvedené pojmy možno označiť slovenskými termínmi práve tak ako anglickými. (I keď treba uvážiť, či je vhodné angl. termín *messenger* prekladať ako *poslíček*: slovenské slovo je expresívne, anglické je neutrálné.)

Nemožno však súhlasiť s tým, že sa jednoducho preberajú také anglické spojenia slov, ktoré by sa dali vhodne nahradiť domácimi slovami, resp. domácimi a medzinárodnými slovami. Napr. spojenie *metabolic pattern* má rovnocenný ekvivalent v spojení *metabolický vzorec*. Takisto proti *end-product* možno postaviť v slovenčine spojenie *konečný produkt*, proti výrazu *chromosome-like štruktúry* spojenie *chromozómovité štruktúry*.

Zložitejší bude prevod takých spojení ako *protein* — *synthesizing system*, *end-product inhibition* a *feed-back inhibition*. Neodborníkovi sa tu zdá vhodným preklad *systém syntetizujúci proteíny*, resp. *proteínový syntetizačný systém*, *inhibícia koncového produktu*, *inhibícia spätnej väzby*, resp. skrátené *koncová inhibícia*, *spätňá inhibícia*. Pravda, pri konkrétnom riešení musia pomôcť odborníci v molekulárnej mikrobiológii. V nijakom prípade však nemožno súhlasiť s takým polovičným riešením, pri ktorom sa čast ponecháva v anglickej podobe a čast sa adaptuje (napr. *feed-back inhibícia*, *end-product inhibícia*).

Z našich poznámok vidieť, že pri tvorení národnej terminológie nových vedeckých disciplín (spravidla podľa vzoru inojazyčnej terminológie) sú značné rozpaky, nejednotnosť, kolísanie i ťažkosti. Nepokladáme však za správne ísť cestou najmenšieho odporu a jednoducho adaptovať termíny z cudzieho jazyka bez ohľadu na vlastnosti a potreby vlastného jazyka.

O jazyku v Slobode

LADISLAV DVONČ

Týždenník Sloboda je orgánom Ústredného výboru Strany slobody. Je to časopis magazínového charakteru. Nie je nám známa presná výška nákladu tohto časopisu; vieme však, že záujem o tento časopis sa podstatne zvýšil v ostatných rokoch, keď v ňom začali vychádzať niektoré dobrodružné romány na vystrihovanie, najmä romány Karla Maya (teraz napríklad vychádza Mayov román Hrdinovia prerie). Nie sú nám známe ani údaje o vekovom rozvrstvení čitateľov tohto časopisu; možno však usudzovať, že to budú najmä čitatelia zo strednej a mladšej generácie, ktorým vyhovuje takýto typ literatúry a či magazínového čítania predovšetkým.

Povšimli sme si podrobnejšie jazykovú úroveň jedného čísla tohto časopisu, vybraného na takýto rozbor celkom náhodne, a to 6. čísla z r. 1967. Pretože podrobný rozbor jazyka všetkých príspevkov jedného čísla by zabral veľa miesta, uvedieme na ukážku iba chyby a nedostatky z niektorých jednotlivých článkov.

V článku *Trebišovský potravinársky kombinát* (začína sa na str. 6) nedostatky sú takmer v každom riadku. Z hláskoslovných možno uviesť formu „zveladili“ m. *zveladili* alebo „křmné“ m. *křmne*. Z pravopisných ide o nesprávne písanie, resp. nepísanie čiarok. Čiarka chýba v týchto prípadoch (uvádzame ju v zátvorke): *Výrobky budú mať nové obaly(,)* pripomínajúce pamätihodnosti Východoslovenského kraja; *Cukrovar, ktorý v sezóne patrí k najväčším prevádzkam kombinátu(,)* mal najdlhšiu kampaň počas celej svojej päťdesiatročnej existencie. Zbytočná je naopak čiarka v tejto vete: *Budú sušiť egalizované mlieko pre spotrebiteľov a odstredené pre našich poľnohospodárov, len pre křmné (!) účely*. Niektoré vety sú celé akési nejasné, pomotané, napr.: *Inak poľnohospodári prispeli na inom úseku splniť plán so zvýšenými dodávkami mlieka a to že zveladili základný chov kráv dánskymi červienkami, u ktorých je ročná dojivosť priemerne 4 až 5 tisíc litrov*. Vo vyjadrení *prispeli splniť plán so zvýšenými dodávkami mlieka* malo byť namiesto slovesa *prispeli* skôr sloveso *pomohli* (väzba „prispeli splniť“ je nesprávna, pričom zbytočná je tu predložka *so*); ďalej mala byť čiarka za slovom *mlieka* a namiesto slov *dánskymi červienkami* malo byť *o dánske červienky*; predložka *u* sa nemala použiť. Veta podľa toho mala vyzeráť takto: *Inak poľnohospodári pomohli na inom*

úseku splniť plán zvýšenými dodávkami mlieka, a to tak, že zveladili základný chov kráv o dánske červienky, ktorých ročná dojivosť je priemerne 4 až 5 tisíc litrov. Veta V prítomnej chvíli je *cukrovar v rekonštrukcii* je veľmi umelá; prirodzenejšie by bolo vyjadrenie V prítomnej chvíli (alebo ešte lepšie teraz) *sa cukrovar rekonštruuje*. Zlá je aj táto veta: *Pre Anglicko, Mongolsko a SSSR vyrábajú nový druh „žele“, ktoré plnia likérom a nemá vnútorný sklovitý obal*. Správne je vyjadrenie: *...ktoré sú plnené likérom, pričom nemajú vnútorný sklovitý obal*. Nepozdáva sa nám ani vyjadrenie: *Čokoládovňa je zdravý závod, pretože 70 percent základných surovín je na mieste výroby*; nie je vhodné označovať závod ako zdravý preto, že má suroviny poruke.

Lepší nie je ani článok *Zachráni trilión dolárov americké veľkomesto* (zdá sa, že na konci mal byť otáznik), ktorý je na tej istej strane. Slovo *uskutočnia* sa tu nesprávne delí ako *us-kutočnia*, hoci tu možno zreteľne rozoznať predponu *u-*, takže správne delenie je *u-skutočnia* (lepšie je však vyhnúť sa takémuto deleniu a rozdeliť slovo až po druhej slabike: *usku-točnia*). Nesprávny je tvar „variant“ ako tvar gen. pl. namiesto *variantov*. V spisovnej slovenčine používame podobu *pálčivý*, a tak aj *najpálčivejšie*, nie „najpálčivejšie“. Zo slov sa tu nesprávne používa slovo *klud* namiesto *pokoj*. O skrížení väzby ide pri vyjadrení *uvažujú s tým, že by sa časť* (vysádzané je pritom — čo je zrejme tlačová chyba — čas) *správných budov, hlavne súkromných spoločností premiestnila do centra Harlemu — černošskej štvrte*; zrejme tu ide o zámenu sloves *uvažovať* a *rátať* alebo *počítat*; pri týchto slovesách je väzba s predložkou *s* a 7. pádom, ale pri slovese *uvažovať* je väzba s predložkou *o* a 6. pádom podst. mena, teda *uvažujú o tom*.

V článku *Tradície na pokračovanie* (na str. 8) je tiež plno chýb a nejasných alebo málo jasných štylizácií. Napr.: *A navyše v Šamoríne je odborné učilište — priemyslový krmovínár*; tu sa po pomlčke uvádza učebný odbor, ale takéto vyjadrenie nie je vhodné; malo sa skôr uviesť vyjadrenie *učilište s odborom priemyslový krmovínár*. Nedostatky sú v kvantite slov: *nezlýhajú m. nezlyhajú*, pochválne m. *pochvalne*. Chýbajú čiarky: *Nepatríme zatiaľ medzi krmovinárske veľmoci(,)* ako sú *Kanada, USA, Švédsko, Holandsko*; *Čo žiak (,) to komplex chutíok*. Nesprávna je väzba „list na“: *Toľko v liste Zuzky Méhešovej z Vrakune na podnikové riaditeľstvo Poľnohospodárskemu nákupnému a zásobovaciemu podniku*. Malo byť: *Toľko v liste ... podnikovému riaditeľstvu Poľnohospodárskeho nákupného a zásobovacieho podniku*. Vo vete *Božena Hurtíková z Radošina chcela byť učiteľkou, Otilia Ambrožová detská sestra, Vierka Bažová z Malaciek zasa ekonómka* sa mal vo všetkých prípadoch použiť inštrumentál (*detskou sestrou, ekonómkou*). Nasleduje veta *Inak to nebolo ani u chlapcov Milan Kapustík z Brezín zasa automechanikom*. Prínajmenej tu mala byť za slovom *chlapcov*

dvojbodka. Ďalší príklad na popletené a nesprávne formulácie: *Podnik autobusom priväza rodičov na rodičovské združenie*. (T. j. do učňovského strediska pri Strednej technickej poľnohospodárskej škole v Starom Meste pri Uhorskom Hradišti — L. D.) *V dvadsaťdvačlenný sbor vysokoškolských profesorov so svojim riaditeľom Ing. Júliusom Szabóm prejavujú ozaj dobrý vzťah k žiakom*. Použitie predložky *v* na začiatku vety je nejasné; zdá sa, že dobrý vzťah k žiakom majú jednak profesori školy, jednak riaditeľ podniku. Okrem toho je tu otázne, prečo sa hovorí o vysokoškolských profesoroch, keď ide o strednú školu. Autor chcel zrejme povedať, že uvedení učitelia na škole majú vysokoškolské vzdelanie, lenže takýchto profesorov nemožno označiť ako vysokoškolských profesorov.

V legende ku križovke s tajničkou s názvom *Všetko jedno* je taktiež plno chýb. Sústavne sa tu používajú vyjadrenia, ako napr. „nahí“ česky, „drozd“ česky, latinský „avšak“, latinsky „cesta“, nemecky „nový“, rusky „kocúr“, maďarsky „chliev“ m. správneho „nahí“ po česky, po latinsky „avšak“ atď. Vo vyjadrení „latinský umenie“ je navyše ešte aj chyba v kvantite (správne po latinsky „umenie“). Toto vyjadrovanie je tým prekvapujúcejšie, že sa tu inak sústavne používa príslovka *po domácky*, napr. *Elemér po domácky*. Z iných nedostatkov v legende ku križovke možno uviesť: vajco m. *vajce*, citoslovko m. *citoslovce*, ruthénia m. *ruténia*, stárie m. *obdobie* (za „stárie bez samohlásky“ má sa vpísať slovo *vek*, resp. *vk*). Za nie veľmi vhodné pokladáme skracovanie výrazu chemické značka ako *ch. z.*; vhodnejšie je *chem. zn.* (čo sú ustálené skratky slova *chemický* a slova *značka*).

V článku *Automobil ročníka 1975* (na str. 12) sa nesprávne deli slovo *okamžite* ako *okam-žite*, *sedadlo* ako *se-da-dlo*; správne je delenie *oka-mžite*, *se-da-dlo*. Je tu viacero nesprávnych slov: „tlačítok“ m. *tlačidlo*, „tlačítok“ m. *tlačidlo*, „tlačítkový“ m. *tlačidlový*, „šrôfov“ m. *škrutiek*, „vylepšia sa“ m. *zlepšia sa*, „krabicu“ m. *škatuľu*. Namiesto *budú sa naplňovať* je vhodnejšie *budú sa naplňovať*, miesto *udržiavané* má byť *udržiavané*. Namiesto *priemeranú teplotu* má byť zrejme *priemernú teplotu* (to je evidentná tlačová chyba), namiesto *podobné článkom*, *používaných v kozmických kabínach Gemini* má byť *podobné článkom*, *používaným v kozmických kabínach Gemini*. Treba opraviť aj túto vetu: *Oba plyny musia byť stále udržiavané pod tlakom, takže vodič budúcnosti bude „tankovať“ tlakové nádoby, podobné v akých sa dnes dodáva plynný propan*; správne je znenie: ... *bude „tankovať“ podobné tlakové nádoby, v akých sa dnes dodáva plynný propán*.

Stav nie je lepší ani pri ostatných článkoch, ktoré obsahuje uvedené číslo časopisu *Sloboda*. Pokiaľ sme mali možnosť čítať niektoré iné čísla, môžeme aj bez nejakých podrobnejších rozborov konštatovať, že celková situácia je v nich približne rovnaká.

Chyba je zaiste predovšetkým v redakcii časopisu, ale chyba je azda aj v tlačiarňi. Prekvapuje nás, že tlačiarňi Západoslenských tlačiarňi, kde sa tento časopis vyrába, sa nezháčia, keď majú predložiť takýto výrobok. Nazdávame sa, že Západoslenské tlačiarne by mali jednoducho odmietnuť a vrátiť na prepracovanie takého jazykovo chybného a nesprávneho rukopisu.

Dnešná situácia je teda žalostná. Aká bude budúca? Ak by aj nebola vynikajúca, mala by byť oveľa lepšia.

Poznámky k názvom motýľov

IVAN MASÁR

Uverejňujeme výber zo súpisu názvov motýľov, ktoré sa ustálili na zasadnutiach komisie pre zoologické názvoslovie. Komisia pracuje v rámci Slovenskej zoologickej spoločnosti, ktorej predsedá prof. O. Ferianc, DrSc., a Slovenskej entomologickej spoločnosti, ktorej predsedom je doc. inž. A. Huba, CSc. (Pozri aj v zpráve J. Horeckého o činnosti terminologických komisií na str. 174.) Keďže v Kultúre slova odtlačujeme ukážku z práce názvoslovnej komisie po prvý raz, bude osožné aspoň krátko ju komentovať.

Práca na názvosloví ktoréhokoľvek odboru je náročná a veľmi zodpovedná. Preto neprekvapuje, že niektorí odborníci ju pokladajú za rovnocennú s odbornou vedeckou prácou a požadujú, aby sa na nej zúčastňovali odborne dobre pripravení pracovníci, pričom sami v názvoslovných komisiách intenzívne pracujú. (Pozri O. Ferianc, Slovenské názvoslovie vtákov, Bratislava 1958, 4.)

Tvorenie zoologických názvov je osobitne zložitá, lebo pri ich ustáľovaní treba brať do úvahy niekoľko kritérií: kritériá morfológické, biologické, ekologické, geografické, fyziologické atď. K týmto odborným (vecným) hľadiskám pristupujú ešte hľadiská jazykové, resp. jazykovedné. Od názvu sa predovšetkým žiada, aby bol spisovný, pričom za kritériá spisovnosti sa pokladajú najmä ústrojnosť, ustálenosť a funkčnosť (pozri Tézy o slovenčine, KS 1, 1967, 36—37). Už na prvý pohľad je jasné, že zladenie všetkých kritérií nie je jednoduché. Ale nemožno zastierať, že v jednom názve sa nedajú naplno uplatniť všetky uvedené odborné kritériá. Naproti tomu spisovnosť požaduje sa od každého novoutvoreného názvu ako jeho prirodzená a neodmysliteľná vlastnosť.

Pri tvorbe národných zoologických názvosloví (nomenklatúr) opierajú sa ich tvorcovia o vedecké latinské názvoslovie — v odbornej literatúre sa sústava latinských zoologických, ale aj iných názvov pomenúva systém. Slovenskí zoológovia vychádzajú z tzv. opavského systému, ktorý bol vypracovaný ako jedna z najdôležitejších úloh sjazdu česko-slovenských zoológov (sjazd bol v júni 1951 v Opave). Pri uštalovaní názvov motýľov opierala sa komisia o vedecký systém spracovaný v rozsiahlej publikácii K. Hrubého Prodrum Lepidoptera Slovaca, ktorá vyšla r. 1964 vo Vydavateľstve SAV.

Komisia uštalovala slovenské názvy čeladi, rodov a druhov motýľov. Z jazykového hľadiska je zaujímavé, že názvy čeladi — *spriadačovité*, *očkáňovité*, *babôčkovité*, *ohniváčikovité*, *súmračníkovité*, *vidlochvostovité* atď. — sú vždy utvorené rovnakou slovotvornou príponou *-ovité*. Ide tu o paralelu k latinskej prípone *-idae* (porov. Arctiidae, Satyridae, Nymphalidae, Riodinidae atď.). V jednotlivých prípadoch sa síce takto utvorená podoba môže považovať ako umelá, ale z odborného hľadiska je to výhodné, lebo ten istý slovotvorný prostriedok plní len jednu pomenovaciu funkciu: v zoologickom systematickom názvosloví sa príponou *-ovité* vždy tvoria len názvy čeladi. V tomto názvosloví vôbec možno pozorovať veľkú pravidelnosť; to isté, čo sme uviedli o názvoch čeladi, platí s patričnými obmenami aj o názvoch vyšších systematických jednotiek, t. j. radov, podtried a tried.

V názvoch rodov (jednoslovné, napr. *spriadač*, *očkáň*, *babôčka*, *ohniváčik*, *súmračník*, *vidlochvost*, *ostronôžka*, *mlynárik* atď.) a druhov (dvojslovné, napr. *spriadač štvorškrnný*, *spriadač lišajníkový*, *spriadač bazový*, *spriadač obyčajný*, *spriadač americký* atď.) treba upozorniť na niektoré špecifické znaky slovenskej zoologickej nomenklatúry. Druhové názvy, ako vidieť, sú dvojčlenné (binomické). Charakteristickým znakom slovenských zoologických druhových názvov je, že na rozdiel od bežného spisovného jazyka prívlastok býva za určeným menom. Ide o tzv. postponovaný prívlastok. V tejto súvislosti možno hovoriť o korešpondencii s latinskou predlohou, resp. o jej vplyve alebo aj závislosti od nej. Ale oveľa dôležitejšia ako postavenie prívlastku je jeho funkcia. Pomocou neho sa navzájom rozlišujú druhy *spriadačov*, *očkáňov*, *vidlochvostov* atď. Preto je voľba druhového názvu veľmi závažná.

V slovenskej zoologickej literatúre je dobrá tradícia vyberať tzv. motivované názvy, t. j. významovo priezračné, „hovoriace“ názvy. Hneď v názve prvej čelade — *spriadačovité* — uplatňuje sa motivačná zreteľnosť. Z názvu vidieť, že do tejto čelade patria živočíchy, ktorých charakteristickým znakom je schopnosť spriadať. To isté platí aj o rodovom názve *spriadač*.

V druhových názvoch *spriadač štvorškrnný*, *babôčka zubatokridla*, *perlovec veľký*, *perlovec malý*, *ohniváčik čiernokridlý* atď. využíva sa ako motiv pomenovania morfologický znak, t. j. istá výrazná vonkajšia vlastnosť (štyri škvrny, zubaté krídla, veľkosť, farba krídel). Veľmi častým motívom pomenovania býva tzv. živná rastlina, na ktorej živočích najčastejšie cudzopasí (tu ide o kritérium ekologické). Aj názvy tohto typu sú motivačne veľmi zreteľné: *spriadač smrekový*, *spriadač nezábudkový*, *spriadač kostihojový*, *perlovec fialkový*, *hnedáčik skorocelový*, *ostrôžkár černicový*, *ostrôžkár brezový*, *vidlochvost feniklový*, *mlynárik ovocný*, *žltáčik čučoriedkový* atď. V názve *modráčik cudzokrajný* uplatnilo sa zase kritérium geografické; inými slovami meno tohto živočicha je motivované jeho výskytom v cudzích krajinách.

Treba ešte uviesť, že paralelné slovenské názvy sa neustálili ku všetkým latinským rodovým názvom. Napr. v čeladi *spriadačovitých* k rozmanitým latinským názvom rodov (*Lithosia*, *Eilema*, *Spilosoma* atď.) ustaluje sa len jeden slovenský názov — *spriadač*. O takomto postupe rozhodujú rozmanité odborné i praktické hľadiská, napr. výskyt živočicha u nás, jeho dôležitosť z hľadiska ochrany rastlín ap. Naproti tomu k latinským druhovým názvom ustalujú sa aj paralelné slovenské druhové názvy. Porov.: *Eilema complana* (L.) — *spriadač lišajníkový*, *Eilema deplana* (L.) — *spriadač smrekový*, *Eilema unita* (Hbn.) — *spriadač okrový* atď.

Tieto poznámky treba chápať ako základnú informáciu pre tých čitateľov Kultúry slova, ktorí sa dosiaľ nedostali do bližšieho kontaktu s takouto prácou. Daktori si azda aj položia otázku, prečo sa v populárnovednom časopise uverejňuje súpis úzko odborných názvov. Napríklad je takéto odôvodnenie: Kultúra slova je časopis aj pre terminológiu. To by bol, pravda, dôvod formálny. Rozhodujúce je, že uštalovanie a tvorenie názvov sa chápe ako súčasť — a to veľmi dôležitá súčasť — starostlivosti o spisovný jazyk a jeho kultúru. Okrem toho vedome nadväzujeme na dobrú tradíciu časopisu Slovenské odborné názvoslovie, ktorú v obmedzenej miere udržiaval aj Československý terminologický časopis.

Lepidoptera — Motýle*

Čeľaď: <i>Arctiidae</i>	<i>spriadačovité</i>
Lithosia	spriadač
quadra (L.)	štvorškrvný
Eilema	spriadač
complana (L.)	lišajníkový
deplana (L.)	smrekový
unita (Hbn.)	okrový
Cycnia	spriadač
mendica (Clerck)	vratičový
Spilosoma	spriadač
luteum (Hufn.)	bazový
lubricipedum (L.)	obyčajný
Hyphantria	spriadač
cunea (Drury)	americký
Hypocrita	spriadač
jacobaeae (L.)	starčekový
Utetheisa	spriadač
pulchella (L.)	nezábudkový
Euprepia	spriadač
striata (L.)	jastrabníkový
Phragmatobia	spriadač
fuliginosa (L.)	štiavový
Diacrisia	spriadač
vulpinaria (L.)	chrastavcový
Arctia	spriadač
caja (L.)	medvedí
Parasemia	spriadač
plantaginis (L.)	skoroceľový
Euplagia	spriadač
quadripunctaria (Poda)	kostíhojový
Panaxia	spriadač
dominula (L.)	hluchavkový
Čeľaď: <i>Satyridae</i>	<i>očkáňovité</i>
Satyrus	očkáň
dryas (Scop.)	osíkový
Lasiommata	očkáň
megea (L.)	múrový
Lopinga	očkáň
achine (Scop.)	mätonohový
Erebia	očkáň
epihron (Knoch)	horský
medusa (D.-Schif.)	prstovkový
Melanargia	očkáň
galathea (L.)	timotejkový
Hipparchia	očkáň
briseis (L.)	skalný
circe (F.)	mätonohový

*Názvy nie sú uvedené v abecednom poriadku, ale podľa systému, z ktorého sa vychádzalo pri uštalovaní slovenských ekvivalentov. (Pozri Poznámky k názvom motýľov, str. 156.)

Eumenis	očkáň
semele (L.)	metlicový
Maniola	očkáň
jurtina (L.)	lúčny
Coenonympha	očkáň
arcania (L.)	medničkový
pamphilus (L.)	pohánkový
Čeľaď: <i>Nymphalidae</i>	<i>babôčkovité</i>
Nymphalis	babôčka
polychloros (L.)	breštová
io (L.)	pávoooká
antiopa (L.)	osíková
Aglais	babôčka
urticae (L.)	přhlavová
Polygonia	babôčka
c-album (L.)	zubatokridla
Vanessa	babôčka
atalanta (L.)	admirálska
cardui (L.)	bodliaková
Araschnia	babôčka
levana (L.)	sietková
Apatura	dúhovec
ilis (D. Schif.)	menší
Neptis	bielopásovec
hylas (L.)	hrachový
coenobita (Stoll.)	tavoľníkový
Limenitis	bielopásovec
camilla (L.)	zemolezový
populi (L.)	topolový
Boloria	perlovec
dia (L.)	najmenší
Clossiana	perlovec
selene (D. Schif.)	dvanásťškrvný
Fabriciana	perlovec
aglaia (L.)	veľký
adippe (D.-Schif.)	fialkový
Issoria	perlovec
lathonia	malý
Argyronome	perlovec
paphia (L.)	striebristopásový
Pandoriana	perlovec
pandora (D.-Schif.)	červený
Euphydryas	hnedáčik
matura (L.)	osíkový
aurinia (Rottemburg)	chrastavcový
Melitaea	hnedáčik
didyma (Esp.)	pyštekový
athalia (Rottemburg)	skoroceľový
fascelis (Esp.)	divozelený
aurelia Nickerl	veronikový
Čeľaď: <i>Riodinidae</i>	<i>hájovníkovité</i>
Hamearis	hájovník
lucina (L.)	prvosienkový

Čeľaď: <i>Lycaenidae</i>	ohniváčičkovité
Lampides	modráčik
boeticus (L.)	cudzokrajný
Cupido	modráčik
argiades (Pall.)	ľadencový
minimus (Fuessly)	najmenší
Plebejus	modráčik
argus (L.)	čiernoobrúbený
Polyommatus	modráčik
icarus (Rottemburg)	obyčajný
bellargus (Rottemburg)	ďatelinový
Vacciniina	modráčik
optilete (Knoch)	striebrištoškrvný
Meleageria	modráčik
daphnis (D.-Schiff.)	hnedoškrvný
Glaucopsyche	modráčik
alexis (Poda)	kozincový
Philotes	modráčik
vicrama (Moore)	čiernopásový
Acoliantides	modráčik
orion (Pall.)	rozchodníkový
Maculinea	modráčik
arion (L.)	čiernoškrvný
Iolana	modráčik
iolas (Ochs.)	mehúrníkový
Celastrina	modráčik
argiolus (L.)	krušinový
Lycaena	ohniváčič
phlaeas (L.)	čiernokridlý
virgaureae (L.)	zlatobyľový
dispar (Haw.)	veľký
Callophrys	ostrôžkár
rubi (L.)	černicový
Thecla	ostrôžkár
betulax (L.)	brezový
quercus (L.)	dubový
Strymon	ostrôžkár
spini (F.)	trnkový
pruni (E.)	slivkový

Čeľaď: <i>Hesperiidae</i>	súmráčníkovité
Erynnis	súmráčník
tages (L.)	kotúčový
Carcharodus	súmráčník
alceae (Esp.)	slezový
Pyrgus	súmráčník
carthami (Hubn.)	ibišový
malvae (L.)	jahodový
Carterocephalus	súmráčník
palsemon (Pall.)	skorocelový
Heteropterus	súmráčník
morpheus (Pall.)	čiernohnedý
Adopaea	súmráčník
lineola (Ochs.)	čiarkavý

Hesperia	súmráčník
comma (L.)	bieloškrvný
Čeľaď: <i>Papilionidae</i>	vidlochvostovité
Papilio	vidlochvost
machao (L.)	feniklový
Iphiclides	vidlochvost
podalirius (L.)	ovocný
Zerynthia	pestroň
polyxane (D.-Schif.)	vlkovcový
Parnassius	jasoň
mnemosyne (L.)	chochlačkový
apollo (L.)	červenooký
Čeľaď: <i>Pieridae</i>	mlynárikovité
Leptidea	mlynárik
sinapis (L.)	hrachorový
Aporia	mlynárik
crataegi (L.)	ovocný
Pieris	mlynárik
brassicae (L.)	kapustový
rapea (L.)	repový
napi (L.)	repkový
Pontia	mlynárik
daplidice (L.)	rezedový
Anthocharis	mlynárik
cardamines (L.)	žeruchový
Colias	žltáčič
palaeno (L.)	čuťoriedkový
hyale (L.)	ranostajový
Gonepteryx	žltáčič
rhamni (L.)	reštelíakový

Oprava

Prosíme našich čitateľov, aby si vo 4. čísle na str. 112 v 6. riadku zhora opravili chybnú podobu slova singulárium na *singulare*; na str. 128 treba zo 14. riadka vynechať slová *automat*, *autodidaktický*. Redakcia

Nápisy v autobusoch a vo vlakoch*

JOZEF PEJKO

Zmiznú slovenské nápisy na stenách autobusov načisto? Ak vývoj pôjde tým smerom, ako v ostatnom čase, celkom iste.

Na pracovisko cestujem niekoľkými autobusmi a môžem tvrdiť, že slovenský nápis vidím zriedka. Prečo je to tak? Sú podobné pomery aj inde?

Slovenčina moja, ty reč proletárov! Hej, v minulosti ostali ti verní len oni; čože by si bola počala hŕstka inteligencie bez chudobného spoločitého ľudu. V ňom nachádzala svoju oporu, i keď s jeho národným cítením a povedomím bolo to všelijako, ako to výstižne charakterizoval F. Engels, keď konštatoval, že „Moravia a Slováci stratili už dávno každú stopu národného cítenia a národnej životnej sily, hoci si udržali väčšinou svoju reč.“ (Revolution und Kontrarevolution in Deutschland, str. 72). Táto reč bola v minulosti toľko hanobená, toľko oplývajúca ako málokto v Európe. Dnes sú už iné pomery, sú iné, ne-

* Poznámka redakcie: Tento príspevok je vlastne list jedného z našich pisateľov; uverejňujeme ho s drobnými úpravami ako jeden z mnohých dôkazov, že stav jazykovej kultúry (najmä jazyková prax) znepokojuje nielen jazykovedcov, ale aj širokú slovenskú verejnosť. V ďalšom liste, v ktorom autor vyslovil súhlas s uverejnením tejto poznámky v našom časopise, nám napísal:

„Veľmi ma mrzí, keď vidím také nápisy, ktoré sa dajú vysvetliť iba ľahostajnosťou príslušných úradníkov ČSAD. Príležitostne upozorňujem zamestnancov ČSAD aj osobne, obyčajne však majú naporiadzi výhovorku. Neostáva však nič iné ako pridržať sa slov L. Štúra: ...musíme tu mať vôľu čistiť a trezlivosť železnú a len tak sa nám podarí slušnými spôsobmi vyviesť našich z toho biedneho stavu... V tomto prípade by išlo o jazykovú stránku, ktorá je neraz ozaj v biednom stave.“

porovnateľne lepšie podmienky, ale ich nevyužívame. Každá reč, ak sa má zveľaďovať, potrebuje životný priestor a týmto priestorom sú aj autobusy, vlaky...

Prišli z NDR nové dvojpodlažné vozne. Sú v nich — ak sa dobre páčim — nápisy v štyroch rečiach, len nie v reči ľudu, ktorý sa v týchto vozňoch bude roky a roky voziť.

„Ale tak to ide s národom takýmto! — S takýmto národom, ktorý, kam si sa obrátil, len sa klaňal a slúžil, ktorého i vzdelanejší synovia tam, kde by bolo treba bývalo, kde právo mali, za jeho veci, za jeho právo mužne ohlásia a postavia sa nevedeli, že mnohí držať nechceli, je vec prirodzená.“ (L. Štúr, *Kde leží naša bieda.*)

Z tohto dedičstva nám ešte voľačo zostalo vo forme nezaujmu, nevšímavosti a strachu.

Pravdaže, nie všetci sú ľahostajní. Ing. B. Drietomský napr. píše: „Nápisy v tomto autobuse ma tak prekvapili, že som sa cítil ako v dakej cudzej krajine. Jeden z nich napr. prikazuje: ‚Opustte dvermi prostor urychlene‘, ďalší hlása: ‚Nuzní východ‘ a iný zas: ‚Knoflik tachnut‘... Všeličím sa môžeme u nás chváliť, čo inde nemajú. Táto neúcta k jazyku je iste zvláštnosťou, ktorú inde nepoznajú.“ (Pravda 13. 4. 1966.)

A ešte niekoľko ukážok z nápisov vo vozňoch. ‚Neotvárajte, dokiaľ vlak nezastane‘ (na jedných dverách). ‚Hasič prístroj v úborne‘ (na druhých dverách). ... ‚míst k sezení‘ (nad tretimi dverami). Vozeň Balm 5-0774: ‚Záchod nepoužívajte, pokiaľ je vlak ve stanici‘ (na príslušných dverách). ‚Miest pre sedenie‘ (nad dverami). Tak by som mohol pokračovať. Všetky uvedené vozne premávajú z Tr. Teplej.

Niet pri železnici ľudí, ktorí by venovali nápisom trochu viac pozornosti? To isté platí o autobusovej doprave.

Tá naša slovenská reč v minulosti toľko hanobená, toľko zaznávaná ako azda žiadna v Európe, ešte ani teraz nie je v úcte, a to preto, že mnohí Slováci o ňu nedbajú.

Dodatok redakcie: Jazykovedci už neraz upozorňovali na nevhodné a jazykovo chybné nápisy. V tejto súvislosti bude osočné zopakovať výzvu J. Ružičku: „Prosíme a žiadame zodpovedných pracovníkov, aby si vždy dobre uvážili vecnú náplň, ako aj jazykovú úpravu každého nápisu, ktorý chcú umiestniť v svojom pracovnom prostredí. Súčasne prosíme, aby si zrevidovali z tých istých hľadísk aj tie nápisy, ktoré už visia alebo ináč sú umiestnené v ich okolí. Buďte im za to povďačná celá verejnosť.“ (Jazyková poradňa IV, str. 11.)

K písaniu skratiek akademických titulov a vedeckých hodností

LADISLAV DVONČ

V spisovnej slovenčine používame skratky niektorých akademických titulov a vedeckých hodností. Pritom pozorujeme pri ich písaní značné kolísanie, najmä po prijatí nového vysokoškolského zákona v r. 1966, keď sme sa vrátili k staršiemu spôsobu označovania absolventov našich vysokých škôl a k staršiemu, u nás už dávnejšie zaužívanému spôsobu používania akademických titulov. Pretože v bežnej praxi je dnes veľa kolísania pri používaní skratiek týchto akademických titulov, nebude neužitočné bližšie si všimnúť túto otázku a pokúsiť sa ukázať, ktorý spôsob používania skratiek akademických titulov a vedeckých hodností by bol najvhodnejší.

Uvedený vysokoškolský zákon zaviedol pre slovo *inžinier* skratku *Ing.* Vznikla otázka, kedy písať *Ing.* a kedy skratku *inž.* (uvádzanú Pravidlami slovenského pravopisu), ako aj otázka, či skratku *Ing.* písať rovnako ako skratku *inž.*, t. j. vo vetnej súvislosti s malým začiatočným písmenom (v bežnej praxi sa stretávame aj s takýmto písaním), alebo vždy s veľkým začiatočným písmenom. V súvislosti s tým rozkolísalo sa aj písanie skratky pre titul *doktor*.

Na konkrétne dotazy v tejto otázke odpovedali na stránkach našej tlače J. Horecký¹ a I. Masár². Podľa J. Horeckého proti slovu *doktor* stojí skratka typu *PhDr.* atď. a proti slovu *inžinier* stojí skratka *Ing.* Horecký hovorí, že to vlastne nie sú skratky, ale značky, symboly. Skratky sú, pokračuje, skutočne skrátené slová; pre slovo *doktor* máme skratku *dr.*, pre slovo *inžinier* skratku *inž.* Poučky v Pravidlách treba podľa neho doplniť o nový symbol majúci podobu *Ing.* Horeckého výklad opakuje I. Masár. Podľa týchto výkladov teda píšeme s veľkými začiatočnými písmenami skratky *PhDr.*, *MUDr.*, *RNDr.* atď., rovnako aj skratku a či symbol *Ing.*, kým s malými začiatočnými písmenami *dr.* a *inž.* ako skratky slov *doktor* a *inžinier*.

Podľa našej mienky medzi skratkami pre titul *doktor* a pre titul *inžinier* sú isté rozdiely, takže nejde o úplne paralelné alebo podobné prípady, ako sa to podáva v citovaných výkladoch. K domácomu slovu *inžinier* sa používa skratka *inž.* Technická verejnosť pokladá však za správne, pokiaľ sme informovaní, používať skratku domáceho slova

inžinier len na označenie absolventov rozličných typov vyšších učilišť, ktoré nemajú charakter normálnej vysokej školy, ale škôl osobitného rázu (napr. ide o podnikové inštitúty). Teda skratky *Ing.* a *inž.* sú vždy skratkami jedného slova (francúzskeho *ingénieur* alebo domáceho *inžinier*), pričom sa používajú na označenie absolventov rozličných typov škôl. Pravda, takto rozdielne sa používajú len skratky, kým plné pomenovanie (*inžinier*) sa môže používať na označenie absolventa „plnohodnotnej“ vysokej školy, ale aj na pomenovanie absolventa osobitného typu vysokých škôl, čo možno pokladať za istú nedôslednosť. Tým možno vysvetliť, prečo po zavedení uvedeného vysokoškolského zákona absolventi s riadnym vysokoškolským vzdelaním okamžite začali používať skratky *Ing.* namiesto *inž.*, kým skratku *inž.* odmietajú vôbec používať.

Iná je situácia pri skratkách *PhDr.*, *MUDr.*, *RNDr.* atď. a *dr.*, príp. *Dr.* Akademický titul *doktor* sám osebe nejestvuje; vždy ide o akademický titul *doktor* z istej vednej oblasti. Preto aj príslušné skratky sú skratkami viacslovných pomenovaní, a to viacslovných latinských pomenovaní, napr. *philosophiae doctor* — *PhDr.*, *medicinae universae doctor* — *MUDr.*, *iuris utriusque doctor* — *JUDr.* atď. Teda skratky *Ing.* a *PhDr.*, *MUDr.* atď. sú síce podobné v tom, že v oboch prípadoch ide o skratky cudzích pomenovaní, ale na druhej strane je medzi nimi rozdiel práve v tom, že v prvom prípade ide o skratku jednoslovného cudzieho pomenovania, v druhom prípade o skratku viacslovných pomenovaní.³ To má svoj dosah aj pre hodnotenie skratky pre titul *doktor*. Ide vlastne o skrátené pomenovanie namiesto plných pomenovaní *doktor filozofie*, *doktor medicíny*, *doktor práv* a podobne. A podobne aj namiesto skratiek *PhDr.*, *MUDr.*, *JUDr.*, *RNDr.*, *ThDr.*, *MVDr.* atď. sa po vynechaní rozdielných častí používa len skratka *Dr.* Môžeme to napísať takto: *PhDr.* — (*Ph*)*Dr.*, *MUDr.* — (*MU*)*Dr.* atď. Tento vzťah medzi skratkami *PhDr.*, *MUDr.* atď. na jednej strane a *Dr.* ako osamostatnenou časťou je pri ich používaní neodmysliteľný, čo je práve výrazný rozdiel medzi používaním skratiek pre titul *doktor* a skratky pre titul *inžinier*, kde takýto vzťah nemáme (pretože sa používa len skratka *Ing.*, ďalej nešpecifikovaná podľa jednotlivých vedných odvetví). Preto sme za písanie *Dr.* namiesto *dr.*, ako to žiadajú dnešné Pravidlá slovenského pravopisu.

Z tohto hľadiska sa nám javí ako nesprávne aj písanie *dr. techn.*, resp. *dr. techn.* (v najnovších Pravidlách táto podoba) a *dr. pharm.* Príslušné pomenovania sú na úrovni pomenovaní typu *philosophiae doctor*, a podľa toho treba písať aj ich skratky s veľkým začiatočným

¹ J. Horecký, *Skratky akademických titulov*, Práca, 18. 6. 1966, str. 4.

² I. Masár, *Ako písať skratky akademických titulov*, Pravda, 6. 11. 1966, str. 2.

³ Pritom pri pomenovaní *inžinier* nejde vlastne o označenie akademického titulu, ale o označenie absolventa istého typu vysokej školy.

písmenom. Na veci nič nemení fakt, že napr. v prípade pomenovania *philosophiae doctor* je slovo *doctor* na druhom mieste, kým napr. v pomenovaní *doctor pharmaciae* na prvom (otázne je pritom, či je táto podoba z hľadiska latinčiny správna). Príslušné pomenovania a aj ich skratky treba chápať ako nerozložiteľné jednotky. Preto v skratke *dr. pharm.* nemôže ísť o skratku domáceho slova *doktor* a latinského slova *pharmaciae* (na čo ukazuje terajší spôsob písania), ale o skratku latinského pomenovania *doctor pharmaciae*, čo treba napísať ako *Dr. pharm.* To isté sa vzťahuje napríklad na skratku pomenovania *doctor honoris causa*; písanie *dr. h. c.* pokladáme teda tiež za nesprávne. V Pravidlách sa tiež uvádza akoby jeden titul *inž. dr. techn.* V skutočnosti ide jednak o titul *inžinier*, jednak o titul *doktor technických vied*. Je síce pravda, že každý doktor technických vied je aj inžinier, ale z hľadiska samotných titulov ide o dva samostatné tituly, preto treba v Pravidlách osobitne uvádzať skratku *inž.*, resp. *Ing.* a osobitne len skratku *dr. techn.*, resp. podľa našej mienky *Dr. techn.* V tejto súvislosti treba výslovne pripomenúť, že v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 sa tiež síce kázalo písať „spravidla“ vo vetnej súvislosti skratku *dr.* namiesto *Dr.*, ale o písaní skratky *dr.* v iných prípadoch sa tu nehovorilo.

Niektoré osoby sú nositeľmi viacerých akademických titulov a vedeckých hodností. Ak sa pridržame písania *Ing.*, *inž.*, *dr.*, *PhDr.* atď. vo vymedzení Pravidiel a J. Horeckého, potom píšeme napr. *Ing. dr. X. Y.*, alebo napr. *Ing. dr. techn. X. Y.*, *Ing. dr. h. c. X. Y.* a pod. V takomto písaní sa vidí zrejma nedôslednosť. Okrem toho aj skratky nových vedeckých hodností sa píše vždy s veľkými začiatočnými písmenami, napr. *CSc.*, *DrSc.* Preto nás ani neprekvapuje, že v praxi sa dnes najmä v takýchto prípadoch stretávame celkom bežne s písaním skratky pre slovo *doktor* s veľkým začiatočným písmenom (mnohé osoby si dokonca takéto písanie priam vynucujú). Napr. *prof. Dr. Ing. Ladislav Harika DrSc.* (Smena, 1. 1. 1967, str. 5), *prof. Dr. Ing. Emil Špaldon* (Roľnícke noviny, 15. 2. 1967, str. 3). Odtiaľto sa dnes šíri písanie skratky titulu *doktor* s veľkým *D* ako *Dr.* aj v iných prípadoch, napr. v Pravde z 11. 1. 1967, v Lude zo 7. 1. 1967, v Picnierskych novinách 17, 1967, č. 23 atď. Písanie podľa platných Pravidiel sa vyníma ako neobvyklé, ako narušanie jednotného spôsobu písania skratky pre titul *doktor*: *prof. PhDr. RNDr. dr. h. c. Igor Hrušovský, DrSc.* (Univerzita Komenského 1964/65, Bratislava 1966, 35.)

Ukazuje sa, že písanie skratky titulu *doktor* ako *dr.* spôsobuje v praxi ťažkosti. Navrhujeme vrátiť sa ku kodifikácii Pravidiel z roku 1940, t. j. písať túto skratku v podobe *Dr.*; rovnako odporúčame používať aj skratku *Ing.* vždy s veľkým začiatočným písmenom.

ROZLIČNOSTI

Alpský — alpínsky

V jednom z našich denníkov sme raz boli čítali fejtón, ktorý sa začína týmito slovami: „Načo sa robiť múdрым, nikdy som v prírodopise nepatril medzi fenoménov. Ale, pravdu povediac, predsa som len dúfal, že toho viem viac. Roky som napríklad žil v presvedčení, že *plesniviec alpský* je našim najvzácnejším kvetom, ktorému sa darí len na najvyšších tatranských bralách. A zatiaľ — presvedčil som sa, nie je to tak. Po prvé, nevolá sa plesnivcom alpským, ale alpínskym“ — hovorí ďalej autor uvedeného fejtónu a v zátvorke pokračuje: „utešujem sa však, že to mu možno jazykovedci za tie roky, čo som vyšiel zo školy (a tu mal autor dať čiarku) „poslovenčili“ meno“; pritom slovo „poslovenčili“ dáva autor do úvodzoviek, čím vyjadruje k tomu akoby svoje kritické stanovisko. Fejtón pokračuje ďalej, nás však tu zaujíma len citovaný začiatok. Pozastavme sa, či autor oprávnene obviňuje jazykovedcov z nepatričného — ako to on ironicky nazýva — poslovenčovania. O čo tu vlastne ide? O veľmi jednoduchú vec: Autor spomínaného fejtónu, laik v prírodných vedách, ako to sám spomína, nepozná významový rozdiel medzi formami prídavných mien: *alpský* a *alpínsky* (pričom túto druhú formu použil ešte k tomu v nenáležitej podobe ako „alpínský“). Lenže býva dobrým zvykom, že keď sa ako laik chcem k niečomu vyjadriť, dám si trochu námahy a pozriem sa, čo o tom hovoria odborníci. V našom prípade stačilo autorovi uvedeného fejtónu siahnuť za prvým zväzkom *Slovníka slovenského jazyka*, kde sa možno dozvedieť, že prídavné meno *alpský* má význam: vyskytujúci sa, žijúci, rastúci ap. v Alpách, kým prídavné meno *alpínsky* znamená to, čo „vysokohorský“. A tak máme v botanickej nomenklatúre napríklad názvy ako *buxus alpský*, *ruža alpská* a pod., v ktorých prívlastok *alpský* vyjadruje, že ide o druhy rastlín vyskytujúce sa predovšetkým v Alpách. Podobného druhu sú napríklad mená ako: *ruža tatranská*, *ruža Zarpatská* a iné. Naproti tomu pre rastliny pomenované prívlastkom

alpínsky je typické to, že rastú vo vysokohorských polohách; a tak máme mená typu: *fialka alpínska*, *astra alpínska*, *zvonček alpínsky* a potom aj náš *plesnivec alpínsky* a iné. Podobného druhu sú mená ako napr.: *pluzgiernik horský*, *fialka kopcová*, *starček lesný* a iné. Uvedené rozlíšenie adjektív *alpský* a *alpínsky* si vynútila požiadavka presnosti vo vedeckom vyjadrovaní a jazykovedci sú povinní ju napomáhať. Prídavné meno *alpský* je utvorené od mena *Alpy* podobne ako napr. *karpatský* je od *Karpáty*, *piešťanský* od *Piešťany* a pod. Prídavné meno *alpínsky* súvisí s latinskou formou *alpinus*, ktorá je základom aj iných príbuzných mien, ako je napr. *alpinizmus*, *alpinistika*, *alpinium* atď.

F. Bufja

K písaniu čiarky

Doktori používateľia spisovnej slovenčiny nesúhlasia s výkladom Pravidiel slovenského pravopisu (vo vyd. z r. 1957 na str. 113) o oddeľovaní samostatných častí viet čiarkou, kde sa medzi takéto samostatné časti vety zaraďujú na prvých miestach voľný prívlastok, voľný prístavok a voľný doplnok, ktoré predsa nie sú ani vložkou, ani dodatkom alebo vytyčeným vetným členom.

Tu naozaj ide o menší nedostatok poučky č. 2 o písaní čiarky v jednoduchých vetách. Celá poučka znie takto: „Čiarkou oddeľujeme každú samostatnú časť vety, či má povahu vložky, dodatku alebo vytyčeného vetného člena. Každá takéto vložka, dodatok alebo vytyčený vetný člen je samostatným rytmickým celkom a pri voľnej výslovnosti sa oddeľuje prestávkou.“ Z formulácie je zrejmé, že pod samostatnými časťami vety sa rozumejú také časti, ktoré sú samostatnými rytmickými celkami a pri voľnej výslovnosti sa oddeľujú prestávkou. Keď preskúmame všetky uvedené výrazy z hľadiska platnosti vetných členov, vidíme, že tu ide o rozmanité prípady. Pri oslovení, citoslovcích a vložkách ide o výrazy, ktoré vo vete nemajú platnosť osobitných vetných členov (len v osobitných prípadoch má citoslovec platnosť vetného člena, napr. *Na koláč a čakaj*). Vytyčený vetný člen je výraz, ktorý stojí mimo rámca vety, ale významovo s ňou súvisí. Napokon patria sem voľný prívlastok, voľný prístavok a voľný doplnok, ktoré sú časťami vety, len sú voľne pripojené k nadradenému výrazu.

V tejto súvislosti možno upozorniť na konštatovanie v príspevku Jozefa Mlacka *Parentéza a jej členenie* (SR 29, 1964, 284); tu sa hovorí, že podobný charakter ako niektoré vzťažné vety majú aj voľne postponované prívlastky (t. j. prívlastky za určeným menom), ktoré možno vynechať bez toho, žeby sa jej význam nejako narušil, ďalej prístavok a mnohé prípady prechodníka.

Z Mlackových pozorovaní vidieť blízkosť voľného prívlastku, voľného prístavku a voľného doplnku k vložke; Pravidlá, pravda, ich zaraďujú medzi vložky. Bude potrebné v ďalších vydaniach túto formuláciu Pravidiel spresniť v tom zmysle, že sa presnejšie rozlíšia vložky od prípadov, ktoré sú na prechode k vložke, ale vložkou nie sú.

L. Dvonč

O významoch slova *džad*

Slovo *džad* (*džadzik*, *džadek*, *džatko*, *džadovka*, *džadycha*) nie je domáce slovo. Dostalo sa k nám už dávnejšie z poľského územia prostredníctvom poľských kupcov a obchodníkov. Najviac je rozšírené vo východoslovenských nárečiach na Spiši, v južnom a juhozápadnom Šariši a v sev. Above. Nepoznajú ho v celom Zemplíne, v Užskej a v slovenskej a ukrajinskej časti nárečí východne od Bardejova i Giraltovcie.

Na vých. Slovensku má slovo *džad* význam slovenského „žobrák“. Preto tam, kde ho používajú, nie je známe slovo *žobrák*.

V goralských nárečiach na sev. Spiši pozorujeme opačný stav. Tieto nárečia prevzali východoslovenskú podobu *žebrok* a po hláskoslovnej a slovotvornej substitúcii (*zebrok*, *žebrok*) ju majú na mieste pôvodnejšieho *džad*. Ináč slovo *džad* sa tu zachovalo, no vo význame „starý otec“, „dedo“, ako je to v susednej poľštine. Goralské nárečia na hor. Grave poznajú slovo *džad* (*džatko*, *džeťko*, *džado*, *džadak*, *džod*) obyčajne len vo význame „starý otec“.

Ako deminutívum *džadek*, *džatko*, *džaduš*, *džadušek* prešlo ojedinele z goralských nárečí aj do slovenských nárečí na Spiši vo význame „starý otec“ (napr. Betlanovce, Hrabušice, Letanovce, Sp. Tomášovce, Arnutovce).

Na vých. Slovensku slovo *džad* má ešte rozmanité významové odtienky, podobne ako ich má slovo *žobrák* v slovenčine. Označuje napríklad chudobného človeka, telesne chybného človeka, starého človeka, úbožiača („*toto žeco taki žadek*“ — Sveržov pri Bardejove) ap. Najčastejšie sa používa v nadávkach. Môže sa ním pomenúvať aj celkom nová reália. V Pozdišovciach a v Trhovišti (okr. Michalovce) sponku do vlasov volajú *džat(d)*. V neďalekých Šamudovciach slovom *džatka* pomenúvajú železnú súčiastku vo voze alebo všeobecne na Spiši *džatka* (pl. *džatki*) označuje jednoducho pripravené jedlo zo zemiakov a múky.

Ako poľský lexikálny prvok je slovo *džad* známe aj v strednej slovenčine. Zväčša má význam „žobrák“, ale samotné slovo *žobrák* nevytlačilo. V Liptove povedia „*takieho starieho džada* (kravu) *som kúpiu*“

(J. Stanislav, Dejiny slovenského jazyka I, Bratislava 1958, 422). No stretli sme sa aj tu s viacerými významovými odtienkami. Na okoli Kys. Nového Mesta džadom menujú malého človečika (napr. v obciach: Rudinka, Vranie, Brodno, Snežnica, Oškerda, Radola, Kys. Lieskové, Pažitie a i.), inde slabého človeka (Vozovka pri Galante), darebáka (Švošov), zlého človeka (Gombáš), hlúpeho človeka (Lisková), nanič-hodníka (Komjatná, Krásna Hôrka, Ďurčiná), mrzkého a špinavého človeka (Lipt. Štiavnica, Nem. Lupča, Sliače). Miestami na Orave slovom *ďad(t)* nazývajú strašiaka v poli. Podľa J. Stanislava (Dejiny..., 422) *ďžad* v Porube v Liptove má význam „cigán“ (čo by mohlo súvisieť s tým, že v obci je mnoho Cigánov). Na okolí Brezna *ďat(d)* je taký človek, ktorý robí napriek a nemožno sa s ním dohovoriť (Zámotie, Jasenie nad Hronom, Predajná, Dubová nad Hronom) alebo nemotorný mladý človek, nanič chlap (Mýto pod Ďumbierom, Jarabá, Bujakovo, Beňuš). Aj inde na strednom Slovensku má najmä význam „starý a slabý človek“ (napr. na okolí Rožňavy — Slavošovce, Ochťiná, Čierna Lehota, Kocelovce, Kobeliarovo, Petrovo).

Podrobný výskum lexiky slovenských nárečí zaiste zaznamená viac reálií, ktoré bývajú pomenované základom alebo odvodeninami slova *ďžad*. Záverom môžeme len konštatovať, že pôv. poľské *ďžad* prešlo do slovenských nárečí (najmä východoslovenských) s významom „žobrák“, ale postupne sa jeho význam rozširoval, príp. začalo sa používať aj pri pomenovaní iných reálií (porov. *ďat*, *ďžadek* = stôl, na ktorom sa strúhajú „šindle“). V spis. slovenčine sa nepoužíva, treba ho hodnotiť ako nárečové, krajové.

S. Lipták

„Prekladanie“ televízorov

V odbornej literatúre o televízii stretáme často výrazy „prekladanie“ televízorov, zlepšenie „prekladania“ televízorov, „prekladané“ riadkovanie atď.

Nesprávne použité slovo *prekladať* a z neho odvodené chybné odborné názvy nachádzame v periodickej tlači, v preložených publikáciách, ba aj v pôvodných slovanských prácach o televízii. Tieto výrazy, ako aj iné nesprávne používané slová a chybné utvorené odborné názvy veľmi zhoršujú rýchle a správne pochopenie rozličnej technickej problematiky.

O čo tu ide? Slovo *prekladanie* je utvorené od slovesa *prekladať*. Dajakú vec môžeme prekladať, t. j. premiestňovať z jedného miesta na druhé. Istý text možno preložiť čiže pretlmočiť z jednej reči do inej.

Pri televíznom obraze však ide o poradie premietania (vzniku) jeho jednotlivých vodorovných (v skutočnosti trochu šikmých) riadkov, z ktorých sa tento obraz skladá. U nás má televízny obraz 625 riadkov a tie sa na tienidlo obrazovky premietajú (môže sa povedať aj kreslia, píšú) elektrónkovým lúčom, a to nie odrazu a ani v postupnom poradí 1, 2, 3, 4... až 625, lež pre isté technické príčiny sa na tienidlo kreslia najprv nepárne riadky 1, 3, 5, 7... až 625 a potom sa medzi ne píšú riadky párne v poradí 2, 4, 6, 8... až 624. Rýchlosť premietania riadkov (nepárnych aj párnych) je taká veľká, že riadky vidíme ako celistvý obraz.

Teda riadky televízneho obrazu sa nijako „neprekładajú“, ale sa pri svojom vzniku striedajú všetky párne so všetkými nepárnymi, čo sa počas chodu televízora neprestajne opakuje. Preto správne pomenovanie (termín) tohto deja je *striedanie riadkov*. Striedanie riadkov môže byť správne alebo chybné, od čoho závisí kvalita televízneho obrazu. Podľa toho správne sa povie: *striedavé riadkovanie*, *chybné* alebo *správne striedanie* a podobne.

Striedavé riadkovanie v televízii nahradilo pôvodne používané postupné riadkovanie (1, 2, 3, 4... až 625), ktoré sa často nepresne volá „obyčajné“ riadkovanie.

Z toho vidieť, že v našej technickej literatúre sa odborné termíny často začínú používať bez náležitého zhodnotenia a diferencovania ich významu. Azda ani netreba pripomínať, že správne odborné názvoslovie je jedným zo základných znakov dobrej technickej literatúry.

J. Dopjera

Jazyková úroveň jedného záručného listu

Keď pozorujeme úroveň najrozličnejších písaných alebo tlačených jazykových prejavov, musíme konštatovať, že najmä na tlačivách nachádzame z hľadiska platnej kodifikácie spisovnej slovenčiny neraz až primitívne chyby, ktoré by sa pri väčšej pozornosti k jazyku nemuseli opakovať. Netreba azda ani osobitne pripomínať, že aj jazyk takýchto textov má byť správny, zodpovedajúci bežným požiadavkám na kultúrny jazykový prejav. Povšimli sme si jazykovú stránku záručného listu na hodinky, ktorý k zakúpeným hodinkám vydávajú predajne klenotov a hodín. Tlačivo zrejme vydali Klenoty, národný podnik (vytlačené bolo v Západoslovenských tlačiarňach v Bratislave, na čo usudzujeme z tohto údaja na druhej strane záručného listu: ZT 41, 9389-4602-62).

Hneď na začiatku sa tu uvádza tvar „strojka“. Bežná spisovná podoba zdrobneného podstatného mena od substantíva *stroj* je *strojček*; táto podoba sa uvádza na 2. strane záručného listu. — V jednej ďalšej vete je niekoľko nedostatkov: „Keď sa napriek tomu vyskytne u hodiniek nepredvídaná závada, predložte hodinky s týmto záručným listom k prevedeniu bezplatnej opravy v záruke predajni alebo opravovni obchodu KLENOTY—HODINY.“ Chybné je tu vyjadrenie „u hodiniek“; namiesto neho je správnejšie vyjadrenie *na hodinkách*. Ani slovo „závada“ sa tu nemuselo použiť, ale skôr slovo *chyba* alebo *nedostatok*, *porucha*. Namiesto vyjadrenia „predložte hodinky k prevedeniu bezplatnej opravy“ je správne vyjadrenie s predložkou *na* namiesto predložky *k* a bez podstatného mena „prevedenie“: *predložte hodinky na bezplatnú opravu*. — Ďalej čítame: „Záruka sa vzťahuje na materiálové a výrobné vady“ — správne malo byť *chyby* alebo *nedostatky*. — To isté platí aj o „vadách spôsobených vonkajšími vplyvmi“ v ďalšej vete; aj tu sa mal použiť niektorý z odporúčaných výrazov. — „V prípade ďalšej opravy, obráťte sa na predajňu, ktorá previedla opravu v záruke“ — správne má byť: *vykonala opravu v záruke*. Okrem toho je tu zbytočná prvá čiarka, pretože neoddeľuje osobitnú vetu, ale len príslovkové určenie prvej vety. — „Aby bola zaistená dlhá životnosť hodiniek, je k ich výrobe použitých prevažne špeciálnych materiálov“, čítame ďalej v záručnom liste. Chyba je tu v použití predložky *k* namiesto *na* (*na výrobe*) a ďalej nie je ani správna väzba s 2. pádom pri slove *použitý*: správne tu má byť nominatív, takže druhá veta má správne znieť takto: *sú na ich výrobu použité prevažne špeciálne materiály*. — „Zotrvačník o Ø 9,6 mm pohybuje sa na čepoch“ — správne *čapoch*. — Uvádza sa tu ďalej nesprávna podoba názvu hlavného mesta Čínskej ľudovej republiky „Pekin“ namiesto *Peking*. — Ďalej tu čítame podobu „isochronismus“; to je naozaj veľmi primitívna chyba, lebo v spisovnej slovenčine je už oddávna ustálená podoba slov na *-izmus* so z podľa skutočnej výslovnosti; rovnako podľa výslovnosti píšeme aj cudziu morfému *izo-*: *izochronizmus* (podobne *izomorfizmus*, *izometria* atď.). — Nesprávne sa tu používa zámeno *Vašim*: „Ak ich dáte vždy za 2—3 roky odborne vyčistiť a znova naolejovať, svoju povinnosť voči Vaším hodinkám splníte.“ Malo sa tu použiť zámeno *svojim*. — Na konci poučenia znovu čítame nesprávny tvar „strojku“: „Hodinky nikdy neotvárajte a predovšetkým ich chráňte pred neodbornými zásahmi v strojku“; aj tu sa mal použiť tvar *v strojčeku*.

Podľa vymenovaných chýb nebude ťažko uhádnuť, že tu ide o zlý preklad a či skôr o mechanický a bezmyšlienkovitý prepis textu z češtiny. Môže sa zdať, že azda preceňujeme vplyv takýchto textov na používateľov jazyka, v danom prípade na zákazníkov, ktorí si zakúpili hodinky v našich predajniach klenotov a hodín. Treba však brať do

úvahy, že i takéto texty predsa len mnohí zákazníci čítajú a ak nemajú dostatočne upevnené dobré jazykové povedomie, chyby tohto druhu ich jazykové povedomie len zbytočne narúšajú a rozkolísavajú. Ale aj bez ohľadu na akýkoľvek vplyv na čitateľa treba vyžadovať, aby aj jazykový prejav záručného listu bol — spisovný. Preto aj v takých zdanlivo nedôležitých prípadoch treba prísne dbať na to, aby text bol jazykovo správny. Kultúra nášho jazyka prejavuje sa aj v takýchto zdanlivých maličkostiach, aleho práve aj v nich.

L. Dvonč

K novotvarom „Nitrančan“ a „Oravčan“

V denníku *Práca* z 8. a 16. februára 1967 sme sa stretli s obyvateľskými menami „Oravčan“ a „Nitrančan“. Prečo tieto obyvateľské mená odvodené od miestnych mien *Orava* a *Nitra* neodporúčame používať v súčasnom spisovnom jazyku? Je síce pravda, že príslušnosť k miestu, mestu alebo štátu sa vyjadruje v spisovnej slovenčine predovšetkým podstatnými menami s príponou *-an/-čan*, pričom prípona *-čan* je v súčasnom jazyku živšia ako *-an*, napr.: *Gemerčan*, *Ružomberčan*, *Bratislavčan*, *Prešovčan*, *Novohradčan*, *Baločan* atď. Rozsiahlu skupinu tvoria názvy označujúce príslušnosť k miestu podľa kraja, ktoré sú utvorené príponou *-ec*: *Margecanec*, *Petrovanec*, *Topoľčanec*, *Piešťanec*. Pravda, v spisovnom jazyku pokladáme za správne nielen slovotvorne náležité prostriedky, ale aj prostriedky, ktoré sú ústrojné, ustálené a funkčné (J. Ružička, *Tézy o slovenčine*, KS 1, 1967, 36—37). Kritérium ustálenosti podľa Téz o slovenčine vyplýva z tendencie spisovného jazyka zostať rovnaký. V súčasnom spisovnom jazyku sú ustálené podoby *Oravec* (uvádza aj Slovník slovenského jazyka) a *Nitran*. Nemožno preto odporúčať novotvary „Oravčan“, „Nitrančan“, hoci je slovotvorná prípona *-čan* znova veľmi produktívna. Nakoniec poznamenáme, že ženská podoba k miestnym obyvateľským menám *Nitran*, *Oravec* je *Nitrianka*, *Oravka*.

J. Jacko

ZPRÁVY A POSUDKY

O činnosti terminologických komisí

Terminologické komisie, ktorých úlohou bolo postupne ušľachťovať a tvoriť slovenské odborné názvoslovie, boli pôvodne pričlenené k terminologickému oddeleniu vtedajšieho Ústavu slovenského jazyka. Pracovníci tohto ústavu sa starali aj o organizačné zabezpečenie činnosti komisí, hoci boli v nich vlastne len jazykovednými poradcami. Prax v týchto komisiách ukázala, že ťažisko ich práce sa čoraz výraznejšie presúva na vyjadrenie a vymedzenie pojmových sústav, preto sa začalo uplatňovať úsilie začleniť terminologické komisie do výskumných ústavov alebo do vedecko-technických spoločností. Z týchto dôvodov pracujú dnes pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra iba dve terminologické komisie, a to pre terminológiu chemických vlákien (predseda doc. L. Chodák) a pre botanickú terminológiu (predseda prof. M. Červenka). Prvá z týchto komisí už vlastne dokončuje svoju prácu a pripravuje na vydanie slovník. Druhá reviduje botanickú nomenklatúru z r. 1954 a dopĺňa ju najmä o názvy exotických rastlín, o ktorých sa u nás častejšie píše alebo ktoré sa uvádzajú v učebniciach botaniky (aj vysokoškolských).

Pri Ústave štátu a práva SAV pracuje pod vedením prof. Š. Lubyho komisia pre právnu terminológiu. Členovia komisie pripravujú materiál zo svojich odborov, revidujú Právnický terminologický slovník z r. 1952 a diskutujú o základných teoretických otázkach právnej terminológie.

Pri Československej vedecko-technickej spoločnosti pracuje pod vedením doc. E. Hrdlnu komisia pre zdravotnícku techniku a vzduchotechniku. Na schôdzkach komisie sa podrobne rozoberajú aj základné termíny tepelnej techniky; práca však postupuje veľmi pomaly.

Pri Slovenskej entomologickej spoločnosti a Slovenskej zoologickej spoločnosti začala r. 1966 pracovať pod vedením prof. O. Ferianca komisia pre zoologické názvoslovie. Spracúva teraz názvoslovie motýľov. (Ukážka práce komisie je na str. 158—161.)

Pri Jednote čs. matematikov a fyzikov pracuje od r. 1966 pod vedením prof. V. Medeka komisia pre matematické názvoslovie. Postupne spracúva základné termíny z aritmetiky a geometrie.

Zástupca Jazykovedného ústavu je členom Ústrednej komisie pre odborné poľnohospodárske a lesnícke názvoslovie pri Ústave vedecko-technických informácií Ministerstva poľnohospodárstva a lesného hospodárstva. Táto komisia sa člení na niekoľko odborných komisí, ktoré majú pripravovať návrhy na české a slovenské názvoslovie (preto sú v nich všetky disciplíny obsadené dvojmo — odborníkom Čechom i Slovákom). Úlohou ústrednej komisie je prácu koordinovať, viesť metodicky a schvaľovať predložené návrhy.

Zástupca Jazykovedného ústavu je ďalej členom niekoľkých terminologických komisí pri rezortných ústavoch, ktoré majú za úlohu pripraviť česko-slovenské názvoslovné normy. Je to Ústredná názvoslovná komisia garbiarskeho a kožušnického priemyslu v Gottwaldove, Ústredná komisia pre letecké názvoslovie v Letňanoch, Ústredná komisia pre názvoslovie označovacej techniky v Prahe, Ústredná komisia pre názvoslovie silikátového priemyslu v Prahe. Práca v týchto komisiách sa obmedzuje na overovanie a ušľachťovanie slovenských názvov v návrhoch štátnych noriem. Podobnú funkciu vykonáva JÚ SAV aj pri mnohých iných názvoslovných normách.

Ukazuje sa však, že by bolo v prospech vecí, keby sa vo väčšej miere začali organizovať samostatné terminologické komisie pri vedecko-technických spoločnostiach alebo rezortných ústavoch, ktoré by spracúvali iba slovenské názvoslovie.

J. Horecký

Bohumil Říha, *Vlastiveda pre 5. ročník ZDŠ*. Preložila T. Magdolenová. Vydalo SPN, Bratislava 1966, 3. vyd., 132 strán.

Keď si prečítame na druhej strane učebnice, kto všetko sa zúčastnil na jej vypracovaní, predpokladali by sme, že ide o knižku, ktorá bude z každej stránky vzorná. No pre slovenských žiakov vzornou nie je, a to preto, lebo sa jej prekladu ani prispôbeniu nevenovalo dosť pozornosti.

Je známe, že žiaci sa na hodinách vlastivedy (náuka o prírode + náuka o spoločnosti) — viac ako na hodinách iných predmetov — učia súvisle rozprávať. Neraz sa od slova do slova učia a naučia to, čo je v učebnici. Nuž a tu je to, čo nás pri prezeraní tejto učebnice mrzí, trápi a neraz i hnevá. Slovenský žiak sa z tejto učebnice neučí hovoriť správne: neraz sa priučia v reči tomu a navyká na to, čo je chybné alebo nepríliehavé. Reč učebnice neposudzujeme iba na osi správnosť — nesprávnosť; uplatňujeme pri nej i požiadavku bohatosti a krásy v rámci možností, ktoré v danom vecnom okruhu a so zreteľom na príslušný vekový stupeň ponúka spisovná slovenčina. Obrazne možno povedať, že reč recenzovanej učebnice je odfarbená, zbavená životnej miazgy, neživá a teda — obrazne — neprispôbená potrava pre naše deti.

Chyby a nepríliehavosti sa týkajú všetkých jazykových plánov, no najvýraznejšie vystupujú v slovnej zásobe, v lexikálnej stránke prekladu.

Idé o slová a výrazy, ktoré sú prepísané z češtiny, resp. také, čo majú v slovenčine iný význam ako v češtine, a ďalej o slová a výrazy, ktoré sa prednostne vyberajú zo synonymického radu na úkor ostatných členov, alebo

ktoré preberajú úlohu významovo blízkych výrazov; tým sa vyvoláva monotónnosť a sploštenosť reči.

Príklady zo slovnej zásoby: *kladka* (miesto *škripec*), *tavený syr* (m. *topený syr*), *denná doba* (m. *časť dňa*), *sadlo* (m. *slanina* alebo *masť*: Z takejto ošpanej je už nielen mäso, ale aj veľa sadla — str. 53), *poduštička* (m. *hlavnička*, *vankúšik*), *nezávaďný* (m. *bezchybný*), *popolnica* (m. *smetiak*, *nádoba na smeti*), *kašňa* (m. *studňa*, *fontána*, *vodomet*), *zvláštny* (m. *osobitný*): Pre motoristov sa vydávajú zvlášť cestné mapy... — str. 80), *nádherň* (obchádza sa utešený, krásny: Na úpätí Vysokých Tatier rastú nádherné ihličnaté lesy. — str. 105), *mazať* (m. *natierať*: Ocelové nástroje a stroje mažeme vazelinou — str. 32), *neustále* (zabúda sa na rovnocenné výrazy *ustavične*, *neprustajne*, *stále*, *jednotaj*), *mraky* (obchádza sa slovo *oblaky*), *snažiť sa* (žiadalo by sa používať i *usilovať sa*), *hora* — *hory* (m. *vrch* — *vrchy*: Vieme..., ako sa volá bližší alebo vzdialenejší kopec, hora alebo pohorie... — str. 81; Hory obyčajne tvoria skupiny, ktoré sa nazývajú pohoria. — str. 79; Tak sme získali výšky našich hôr aj iných miest v našej vlasti. — str. 78; Z mapy vyčítame, že naše štátne hranice vedú často po horách, alebo tiež po nížinách... str. 73; Všetky hory, rieky, jazerá, mestá, cesty, železničné trate sú na mape zakreslené ako pri pohľade zhora. — str. 73; Voda je v ovzduší v podobe vodných pár, ako ľad a sneh pokrýva polárne krajiny a vysoké hory. — str. 7), *hovorí* (niečomu (dôsledne bez uplatnenia výrazu *volať* niečo, napr. *Takým látkam hovoríme živiny*. — str. 54; *Hovorí sa mu aj uhlie kamenné*. — str. 30; *Hovorí sa im kovy budúcnosti*. — str. 37; Na kostiach sú pripojené svaly. *Ludia im jednoducho hovoria mäso*. — str. 56; *Povrchovej vrstve mozgu sa hovorí sivá kôra mozgová*. — str. 62 atď.); *predložka pre* na úkor iných, v danej súvislosti priliehavejších *predložiek*, napr. *namiesto o*, na (Prečo sa vydávajú bezpečnostné predpisy pre prácu (= o práci) so strojmí? — str. 46, *Zetor 25 je vhodný pre (= na) poľné práce a pre (= na) dopravu*. str. 44); *ovšem* (m. *pravda*, *pravdaže*), *akonáhle* (m. *len čo*: *Akonáhle sa vzduch zahreje, prúdi nahor*. — str. 21).

Z okruhu tvorenia slov ide o použitie takého slovo tvorného postupu, ktorý slovenčina v daných prípadoch neuplatňuje, ďalej o nevhodné slovo tvorné prostriedky, alebo o ich funkčné preťaženie a napokon o chyby v kvantite.

Príklady: Zemepisné názvy typu *Ostravsko* (m. *okolie Ostravy*: *Najviac vysokých pecí a železiarní máme v Kladne a na Ostravsku*. — str. 34), *spodom* (m. *spodkom*), *pastva* (m. *paša*), *nebezpečie* (m. *nebezpečenstvo*), *smeti* (m. *smeti*), *načervenalý* (m. *červenkastý*), *naväzovať* (m. *nadväzovať*), *vytvoriť a vytvárať* (takmer dôsledne bez uplatnenia *utvoril a utvárať*), *nahradzovať* (m. *nahrádzať*), *začať* (m. *začať sa*: *Objavili ho (hliník) asi pred sto rokmi, ale priemyselná výroba začala až za prvej svetovej vojny* — str. 34), *pračka* (m. *práčka*: *Elektrický môžeme aj žehliť, variť na elektrickej peci, prať elektrickou pračkou*... — str. 38).

V okruhu skloňovania sme zistili (pod vplyvom českého originálu) chybný genitív plurálu *ovci* (m. *oviec*: *Družstevní pastieri vyhánajú stáda ovci na celé leto do hôr*. — str. 50).

V skladbe upozorňujeme na chyby z týchto okruhov: 1. chybné (a neslovanské) používanie ukazovacieho (odkazovacieho) zámena *tento* namiesto uvedenia príslušného podstatného mena, a to v tejto súvislosti: *Na mape sú vysočiny vyznačené hnedou farbou. Čím je táto (= farba) tmavšia, tým je nadmorská výška kopcov, hôr (= vrchov) a pohorí vyššia*. — str. 79; 2. používanie spojky (častice) *tiež* tam, kde má stáť spojka (častica) *aj*: *Náš silon je tiež umelé vlákno* — malo byť: *Aj náš silon je umelé vlákno*. — str. 51; *Chlapci a dievčatá môžu tiež pomôcť pri výsadbe nových sadov*... — malo byť: *Aj chlapci a dievčatá môžu pomôcť*... — str. 69; 3. nesprávna alebo do omrzenia uplatňovaná módna väzba (z publicistickeho a administratívneho štýlu): *napomáhať dakomu, dačomu* (m. *napomáhať dakoho, dačo*): *Žiž napomáha hlavne tráveniu tukov*. — str. 58), *začať s tým* (na úkor väzby *začať to* alebo *začať + neurčitok*: [*Ludia chceli lietať odpradávna*]. *Ale začať s tým mohli až v 18. storočí*. — str. 25; *Preto sa začalo so zakladaním nových baní a hüt a s výstavbou priehrad s vodnými elektrárnami* — malo byť: *Preto sa začali zakladať nové bane a huty a stavať priehrady s vodnými elektrárnami*. — str. 151; 4. tvar takzvaného zloženého pasíva namiesto tvaru zvrätneho pasíva: *Odtiaľ je (krv) vtlačaná do pľúc, kde prijme nový kyslík* — malo byť: *Odtiaľ sa (krv) vtlačá do pľúc*... — str. 61; 5. použitie zvrätneho privlastňovacieho zámena tam, kde má stáť nezvrätne: *Dnes meníme tvár svojej krajiny (= našej krajiny) rýchlejšie než kedysi*. — str. 67; (Ale správne na str. 68: *Meníme tvár našej zeme*).

Pri výbere jazykových prostriedkov sme zbadali nevhodné uplatňovanie odborných výrazov (alebo pseudodoborných výrazov — panelov). Na ukážku niekoľko príkladov: *Pre každý stroj platia bezpečnostné predpisy, ktoré treba dodržiavať, aby nedošlo k úrazu*. — str. 45; *Socialistické zriadenie umožňuje zomknúť všetky sily na veľké stavby*. — str. 67. Neprimerané (nevhodné pre žiaka daného veku) je i sloveso *prosiev* v takýchto vetách: *Nášmu zdraviu výborne prospieja i kúpanie v jazere, v rieke alebo v mori*. — str. 57; *Jedzte mliečne výrobky! Prospieja to vášmu zdraviu!* — str. 53. Je to meravé, nelákavé vyjadrovanie v učebnici pre desaťročných. — Akúsi odbornícku strojenosť ukazuje aj použitie privlastkového genitívu namiesto prídavného mena: *Z mäkkej ocele bývajú klince, niektoré drôty, podkovy koní (= konské podkovy), plech na konzervách*. — str. 32.

Domnievame sa, že požiadavke sviežej reči, ktorá by naplno zaujala rozum i cit mladého človeka a hrala by na strune jeho záujmov, nevyhoveli ani východiskový text (ale to mali možnosť posúdiť iní).

Na začiatku sme spomenuli, že nielen prekladu, ale ani prispôbeniu učebnice sa nevenovalo dost pozornosti. V čom vidíme neprispôbenosť tejto knižky pre slovenských piatakov? Napríklad v tom, že zemepisné reálie z Čiech a Moravy sú vždy akoby „tu“, naproti tomu všetko slovenské je „tam“ (*Hneď uhlie sa dobýva v Moste, Sokolove a na Slovensku v Handlovej*. — *Výstavba priemyslu ustavične pokračuje. Obzvlášť nápadný je priemyselný rozvoj Slovenska*.) To, čo je na Slovensku, je československé — a to, čo v Čechách, je povedzme naše západočeské: [*Pri vymenúvaní západoslovenských miest*]... z považských miest popredné československé kú-

pele Piešťany s teplými prameňmi... (str. 101) Svetoznáme sú naše západočeské kúpele: Karlovy Vary, Mariánske Lázně a Františkovy Lázně. Možno povedať, že táto učebnica národnú hrdosť slovenských detí skôr tlmí ako zobúdzá a povzbudzuje.

Na dvoch miestach v učebnici — a to celkom odôvodnene — čítame o veľkej blízkosti našich dvoch slovanských jazykov toto: 1. *Čechom je slovenčina bežná, Slovákom nepôsobí čeština žiadne ťažkosti.* (74) — 2. *Naše jazyky sú si natoľko príbuzné, že Čech rozumie slovenčine a Slovák češtine. Čech si už ani neuvedomuje, že napr. počuje v rozhlase hlásenie v slovenčine, Slovák si ťažko uvedomuje, že vo filme sa hovorí po česky* (154) — Je to skôr sviatočné vyhlásenie ako každodenná skúsenosť.

Ani veľká blízkosť našich jazykov neopravňuje prekladateľa pohodlné na účet blízkosti prepisovať. Nech zo slovenských učebníc znie bezchybná a krásna slovenčina priam tak, ako krásna a bezchybná čeština sa má prihovárať deťom českým.

A napokon otázka na zamyslenie a nápravu. Treba učebnicu vlastivedy pre piatakov prekladať, a to ešte zle?

Radujeme sa, že učebnice pre naše deti sú až nákladne krásne zvonka; nuž nech sú s najmenším počtom chýb i znútra. Nech napríklad neučia to, s čím sa v práci za vyššiu jazykovú kultúru už roky pasujeme. Prosíme a žiadame štátnu školskú správu i Slovenské pedagogické nakladateľstvo, aby rečovej stránke učebníc venovali oveľa väčšiu pozornosť.

G. Horák

Karel Bartošek, *Dejepis pre 9. ročník ZDŠ*. Preložil L. Lašán. Vydalo SPN, Bratislava 1963, 1. vyd., 232 strán.

Hneď na začiatku možno konštatovať, že keby bol prekladateľ sám písal učebnicu dejepisu, iste by v nej nebol robil také rečové chyby ako v preklade. Vklzli sa mu i do pevne ustálených plánov jazyka: do tvaroslovía a do hláskoslovía. Keď k nim prirátame i chyby, ktoré nevznikli pod vplyvom originálu, dostávame dosť neutešený obraz.

V tvarosloví napr. stretáme takéto pádové prípony: *hydrocentrály na rieke Dnepru, na X. sjazdu KSČ, baníci z Humboldt, založenie „Levé fronty“, v Kragujevac, účastníci kragujevackej vzbury, pokolte prasatá, chalupa má 4x4 metrov, dvatisíc robotníkov, šírili sa nemoce* (slovo choroba sa tu nepoužíva), neprerečil, *v posledných dvadsiatich rokoch*; v preklade sa neuplatňuje možnosť vyjadrovať násobné číslovky s oddeleným základom *raz/ráz* ani pri dlhých číslovkách, napr. *šesťdesiatštyrikrát*. Nedokonavý vid predponových sloviac odráža vplyv originálu tým, že je prevažne tvorený príponou *-ovať: presvedčovali* (miesto typu *presvedčali*), *strhujú, obsadzovali, dosadzovali, nahradzovali* a i.

V tvorení slov preklad podlieha originálu pri predponových slovesách (napr. v učebnici sa všetko len *vytvorilo*, nie aj *utvorilo*); pri odvodzovaní substantív: nebezpečie (*nebezpečenstvo*), na Ostravsku (*v Ostrave, okolo Ostravy, na okolí Ostrovy*); adjektív: kladenských baníkov (*kladnianskych*), mostecký (*mostiansky*), štyrikilogramová družica (*štúvorkilogramová*), sebehoršia (*ani najhoršia*); prísloviek: väčšinou (*zväčša*).

Ešte väčší vplyv badať v skladbe. Najviac zarážajú formy príslovkových určení, napr.: *menom (v mene) vlády vyhlásil, sneh očervenel krvou (od krvi)*.

Hlavné predložkové pády sa v tejto funkcii nepoužívajú po slovensky, napr. predložka *mimo* so 4. pádom (*mimo iné*), predložka *pre* sa takmer sústavne používa na vyjadrenie účelu: *zbrane potrebné pre obranu*, alebo i na vyjadrenie predmetu vo väzbe *rozhodnúť sa pre niečo* (nam. *rozhodnúť sa za niečo*), predložka *k* na vyjadrenie účelu: *k tomu (na to) potrebovali revolučnú stranu, výzva k boju (do boja), vyhadzovali do povetria mosty a kolajnice, ktoré nacisti používali k presunu (na presuny)*; predložka *na* v nezvyčajných spojeniach: *na Bani Nosek (v bani)*, predložka *za* na vyjadrenie časového bodu: *za niekoľko dní odstúpil (o niekoľko dní)*; predložka *v* s akuzatívom na vyjadrovanie výsledku: *združil vo väčšie celky, v tzv. výrobné družstvá (do väčších celkov, do tzv. výrobných družstiev)*; predložka *z* na vyjadrenie príčiny v spojení „boli sme z toho chori“ (*od toho*). Inokedy sa zasa preferujú predložky z odborného štýlu pred bežnými, napr. *počas vojny (za vojny)*.

Nepotrebnou odbornosťou výrazu sa sťažuje učebný text najmä v oblasti spojok. Tam sa uprednostňujú odbornícke alebo priam okrajové spojky, napr.: *ponevác, akonáhle, kdežto*, na úkor základných spojok: *lebo, len čo, kým*. Porov. vety: *Nová vrchnosť sa menuje národný výbor, ponevác pochádza zo samého národa*. — *Akonáhle táto rozpínalosť ohrozovala aj ich majetky, začali byť nespokojní*. — *Viedli spravodlivú, vlasteneckú vojnu, kdežto nacisti viedli vojnu nespravodlivú*. Pri daktorých spojkových dvojiciach sa uplatňuje neslovenský slovosled, napr. ako — tak aj (*spr. tak — ako i, tak — ako aj, tak — ako ani*): *Ako prvú, tak aj druhú svetovú vojnu rozpúťali veľkokapitalisti*.

V tomto ohľade ostalo oveľa viac chýb pri zhodných (holých alebo slabozvých) prívlastkoch. Zhodné prívlastky sa proti pravidlám slovosledu kladú za nadradené substantívum: *Najmä v strane agrárnej — boli ľudia ochotní spolupracovať s nacistami*. — *Farbou kontrarevolúcie bola farba biela*. (*biela farba*) — *Socialistická spoločnosť je pre ňu len prechodným stupňom k vybudovaniu spoločnosti komunistickej*. (*kunistickej spoločnosti*) — *Na tomto sjazde boli prítomní aj delegáti nemeckí a poľskí*. (*aj nemeckí a poľskí delegáti*) — *Prichádzala na ne mládež robotnícka, roľnícka (robotnícka, roľnícka mládež) i študenti*.

Bez ohľadu na stav v slovenčine sa tu používajú i daktoré slovesné väzby. Napr. *neberie sa ohľad na to, že v slovenčine sloveso zúčastniť sa má základnú, neutrálnu väzbu zúčastniť sa na niečom a pri nej ďalšie, špecifické väzby zúčastniť sa v niečom (aktívna účasť), pri niečom (vedľajšia účasť)*. Tento funkčne diferencovaný stav sa tu jednoducho neguje a všade sa necitlivo kladie len vývinom prekonaná väzba s genitívom: *V jeseni sa táto jednotka zúčastnila bojov (v bojoch) o Kijev*.

Rozhodne treba v preklade odmietnuť tzv. absolútne odkazovacie zámená *tento, táto, toto, tito, tieto*. Tie alebo treba vôbec vynechať, napr. vo vetách: „Kapitalisti nedajú robotníkom toľko zarobiť, aby si (tito) vyrobené veci mohli kúpiť. Nepredané výrobky sa hromadia v skladištiach. Keď sú (tieto) preplnené, musí sa ďalšia výroba obmedziť“ — alebo odkazovať základnými odkazovacími zámenami *ten, tá...*, prípadne zámenami *on, ona...*, napr. *Zahraničná politika ČSR sa stále orientovala na západné veľmoci, hoci tieto (tie) vo všetkom ustupovali nacistickému Nemecku*.

Viac pozornosti by si pri prekladaní zaslúžili aj typy viet. Napr. vety typu „Je nutné, Bolo nutné...“ by nemali ostať všade nepreložené. Miesto nich máme v slovenčine alebo vety „Treba, bolo treba...“, alebo vety „Je nevyhnutné, bolo nevyhnutné“. Porov. vo vete: *Proti tejto jednote bolo nutné (bolo treba) postaviť silu komunistických revolucionárov v celom svete*.

Omného väčšiu pozornosť bolo treba venovať slovnjej zásobe. Nepreložených slov a výrazov tu ostalo mnoho. Napr. v slovenčine nemáme len adjektívum *rôzny*, ale variabilitu vyjadrujeme adjektívom *rozičný* a (zdôraznene) adjektívom *rozmanitý*, porov. vo vete *Odpor proti vojne vyjadrovali ľudia rôznym (rozičným, rozmanitým) spôsobom*. Na komentár k nepreloženým lexikálnym prvkom a nedopatreniam neostáva miesta, preto uvedieme iba ich preklad alebo vhodnejší preklad v zátvorkách: *nedokázali (nevládali, neveďeli) zlomiť odpor, zastaviť postup...*, *temer (takmer)*, *priať, priať, priať, po-priať (želať, želanie, zaželať)*, *stanovili sa (určili sa) nové ceny, vzali fašistickú lúpež (zbojstvo) len (iba) na vedomie, starali sa o podporu pre starých a nemocných (chorých)*, *som celkom kludná (spokojná)*, *poriadali (usporadúvali) národné smeny, pastvina (pasienok)*, *v hlavných rysoch (črtách)*, *na pomoc domkárom (želiarom)*, *v jeho jednaní (konaní) sa začali objavovať vážne chyby, vytlačili z ciest konské potahy (záprahy), rozvaliny (zručaniny)*, *za páhe (čire, prázdne) sluby, obzvlášť (výnimočne, osobitne)*; *Kamarát mal hlad (bol hladný)*, *všetci sme mali hlad (sme boli hladní)*.

Keď uvážime tieto chyby (tvoria malú časť chýb) z učebnice Dejepis pre 9. ročník ZDS, môžeme prísť iba k záveru, že prekladom sa šetrilo na úctu slovenčiny.

Túto mienku potvrdzujú i básne, ktorými sa osviežuje učebný text. Z takmer päťdesiatich básničiek je len asi štvrtina slovenských, pričom doktoré sú preložené do slovenčiny celkom diletantsky, takže kazia jazykový cit ešte viac, napr.:

*Je to divný svet, divné veci,
keď kvôli ľuďom treba
páliť laciné žito v peci,
aby ubudlo chleba.*

*Je to divný svet, divná láska,
keď sa dvaja majú radi,
ale keď im plynová maska
pri boskaní vadí.*

Iný príklad (preklad piesne spisovateľa a novinára Gézu Včeličku): *Prečo sú ľudia bohatí, prečo sú ľudia chudobní, / prečo keď ja mám iba hlad, / druhý môže iba kludne spať / alebo sa nuď.*

Nieto sa čo čudovať, že pod takýmto vplyvom na väčšine vyučovacích hodín, lebo väčšina učebníc je preložená, jazyková kultúra našich žiakov je taká, aká je.

Vecnú stránku učebnice najnovších našich dejín nejdeme posudzovať. Pri-pomínáme len toľko, že dejiny slovenskej robotníckej triedy netvorí jej jadro, uvádzajú sa len ako okrajové poznámky (ani pätina textu) akoby na dokreslenie.

J. Oravec

Z. Appl — L. Luknár, *Domáca dielňa*. Amatérské strojíčky a prípravky. Slovenské vydavateľstvo technickej literatúry, Bratislava 1966, 218 strán.

Slovenská technická terminológia je dnes na takej úrovni, že umožňuje písať v slovenčine nielen bežné články, ale aj vysoko odborné štúdie. Je preto prirodzené, že aj v takých popularizujúcich prácach, ako je recenzovaná knižka, používa sa terminológia obrábania ustálená v priebehu posledných dvadsiatich rokov. Našli sme tu iba dva-tri nesprávne termíny. Termin „kovadlinka“ (186) namiesto spr. *nákovka* a „lejárstvo“ (200) namiesto spr. *lejárstvo*. Nesprávne je sloveso *prehlásiť* (33) namiesto *vyhlásiť*, *povedať*. Kolísanie je medzi termínmi „vrut“ a *skrutka do dreva*: na s. 164 sa používa „vrut“, na s. 108 *skrutka do dreva*, no na s. 37 obidve podoby — „vruty“ (*skrutky do dreva*). Z tohto kolísania je zrejme, že ide o synonymné termíny. Z nich treba dať prednosť podobe *skrutka do dreva*, lebo podoba „vrut“ nemá v slovenčine zreteľnú motiváciu. Podobné kolísanie je aj medzi slovesami *zaisťiť* a *zabezpečiť* (napr. na s. 34); prednosť by bolo treba dať slovesu *zabezpečiť*. Celkove však vidieť snahu používať správnu terminológiu, ako ukazuje aj poznámka na s. 39, kde sa komentuje názov *kolík* poznámkou „nazývaný nesprávne aj hmoždinka“.

Stylisticky je recenzovaná knižka pomerne jednotvárna, pretože ide v nej zväčša o pracovné návody, podávané čo najstručnejšie a s odkazmi na výkresy. Iba miestami badať snahu o oživenie, napr. použitím 2. os. množ. čísla alebo imperatívu slovesa *nezabudnime* (*nezabudnime predtým naplniť vazelínou všetky ložiská* — 82), resp. výrazmi *teraz už môžeme*, *mnohi z vás poznajú* a pod. Treba však pripomenúť, že snaha po úspornosti výrazu niekedy zvädza k nešikovnej štylizácii. Zaznačili sme si niekoľko takých miest: vlastnú výrobu by mohli vykonávať (8), spr. *vyrábať by ich mohli (pomôcky) aj priemyselne školy*; v nami predpokladaných podmienkach (14), spr. *v našich podmienkach*, resp. *v podmienkach, ktoré predpokladáme*; pri menej širokých pilovaných plochách... vedíme pilník vo výchyľke 45°... pri časťom striedaní (35), spr. ... a často striedame; rozhodnutie sa záleží na nás (37), spr. *ako sa rozhodneme, záleží na nás*. Ako vidieť z navrhovaných úspor, výklad by sa oživil častejším využitím vedľajších viet.

Zo snahy po úspornosti, zdá sa, vznikli aj niektoré slovosledné chyby. Napr. Ak máme za posledné desaťročie zhodnotiť výsledky dosiahnuté v modelárstve (7), spr. *Ak máme zhodnotiť výsledky dosiahnuté za posledné desaťročie v modelárstve*; Remenice sú spojené remeňom podľa možnosti trvale, ktorý prehadzujeme (61), spr. *Remenice sú podľa možnosti trvale spojené remeňom, ktorý prehadzujeme*.

Napokon treba upozorniť na niektoré nesprávne tvary a väzby. Napr. na chrbáte (23), na vretení (124), otrava krve (36), spr. *na chrbte, na vreteno, otrava krvi*; kúpeľ pre niklovanie (207), spr. *kúpeľ na niklovanie, návod pre leštenie* (44), spr. *návod na leštenie*; obchod na bicykle (99), spr. *obchod s bicyklami*.

Nevedno však, prečo sa v celej knižke zásadne nedáva čiarka pred častice resp. a prípadne (v spojeniach ako *opraviť, prípadne vymeniť, 0,24 kW, resp. 240 W*).

Takéto maličkosti zbytočne znižujú kvalitu inak dobrej, praktickej knižky.

J. Horecký

Michal Dado, *Slovník politickej ekonómie*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1966, 1051 strán.

Po Stavebníckom náučnom slovníku, na ktorom sa práca dobre rozvila a úspešne aj pokračuje, obohacuje sa naša nevelmi rozkošatená slovníková literatúra o ďalšie dielo náučného rázu — o Slovník politickej ekonómie. Na rozdiel od stavebnického slovníka (ale aj iných podobných prác), ktorý spracoval kolektív autorov, podujal sa na spracovanie tohto slovníka len jeden autor.

Slovník politickej ekonómie má štyri samostatné časti: v prvej, najrozsiahlejšej časti sú politicko-ekonomické pojmy, v druhej sa používateľ slovníka dozvie o osobách, ktoré sa istým spôsobom zaslúžili o ekonomické myslenie a jeho rozvoj. (Menej orientovaného používateľa môžu tu prekvapiť mená Tomáš Akvinský, Aristoteles, ktoré čítavame a počúvame v iných súvislostiach.) V tretej časti sú spracované domáce i svetové inštitúcie, ktoré mali alebo ešte aj majú význam pre hospodársky život (*Agrárna banka, Aluminium Company of America* atď.) a napokon vo štvrtej časti peňažné jednotky: *austrálsky dolár, bahamská libra, koruna československá, libanonská libra* a i. Prácu vhodne dopĺňa vecný register s diferenčným česko-slovenským slovníčkom.

V slovníku je zachytený súčasný stav slovenského i českého ekonomického názvoslovie, pričom si autor nekládol za cieľ toto názvoslovie normalizovať. Svedčí o tom veľký počet rovnoznačných výrazov (v tomto zmysle treba chápať podtitul synonymický): *diferenciálna pozemková renta* i *diferenčná renta*; *dlhové otroctvo, doživotné otroctvo, úrokové otroctvo*; *doba obehu kapitálu, čas obehu kapitálu* atď. V snahe zachytiť ekonomické názvoslovie čo najúplnejšie dostali sa do slovníka aj také výrazy (na škodu vecí bez potrebného hodnotenia), ktoré z hľadiska dnešnej lexikálnej normy nevyhovujú. V úvode sa síce pripomína, že v úvodzovkách sú aj jazykovo nesprávne heslá (str. 11), ale nie všetky takéto heslá alebo ich synonymá sú označené úvodzovkou. K jazykovo správne terminu *banková cedula* pripúšťa slovník aj synonymum *bankocetla*, ktoré možno z dnešného hľadiska oprávnene posudzovať ako zastaraný termín. (Porovnaj v SSJ I, str. 70 hodnotenie výrazu *banknota*.) Podobne bolo treba hodnotiť aj termín *cenotvorba* s očividným príznakom slangovosti. (Porovnaj slangový jazykovedný výraz *slovotvorba* a spisovný dvojslovný názov *tvorenie slov*.) Z hľadiska súčasnej lexikálnej normy možno sa pozastaviť aj pri takom hesle (termíne), ako je *metóda input — output*, ktoré je akýmsi polovičatým prekladom či prepisom cudzo-

jazyčného názvu. I keď synonymný termín *analýza vstupu a výstupu* nie je kratší, jeho prednosťou je motivačná zreteľnosť.

Stabilizácií slovenského ekonomického názvoslovie by mohlo výdatne pomôcť to, že slovník uvádza k slovenským názvom aj české ekvivalenty. Poukazuje sa tým na rozdiely v slovenskom a českom ekonomickom názvosloví (*cena tovaru — cena zboží, dopyt — poplávka, ponuka — nabídka*; najbežnejšie termíny uvádzame zámerne, lebo v bežnej jazykovej praxi pozorujeme aj v takýchto prípadoch dosť neistoty), ale aj na zhody (porov. české i slovenské *družstevník, masa zisku, sféra výroby, kulak* a i.).

Na záver pripájame ešte poznámku z hľadiska jazykovej kultúry. Stylistickej stránke úvodu, ale platí to aj o niektorých heslách, mala sa venovať väčšia starostlivosť. Nadmerné používanie slova *resp.*, neprehľadné súvetia, ťažkopádne vyjadrenia typu *došlo k značnému rozšíreniu rozsahu, došlo k ďalšiemu zväčšeniu* atď. pôsobia dosť rušivo. Práca, ktorej autor venoval toľko námahy a ktorá bezpochyby má veľký odborný význam, by si to bola zaslúžila.

I. Masár

Jazyková kultúra je výrazom činného, ba temer tvorivého postoja k jazyku. Nie je to len pasívne ovládanie normy, ktorú sa možno naučiť z gramatik a slovníkov. Ak máme plne zodpovedný postoj k strojom, s ktorými pracujeme v továrňach i na poliach, nemôžeme mať taký istý zodpovedný postoj i k jazyku, ktorý je dorozumievacím prostriedkom všetkých nás.

J. Horecký, *Kultúra slovenského slova*, Martin 1956, str. 15.

SPYTOVALI STE SA

Pridavné meno *disponibilný*. — Ing. E. Horváth z Bratislavy sa nás spytuje, či je správne opravovať v rukopise prídavné meno *disponibilný* na spojenie *k dispozícii stojaci* len preto, že v Slovníku slovenského jazyka sa podstatné meno *disponibilita* označuje ako zastarané.

Ide tu o niekoľko vecí: 1. Slovo *disponibilita* sa síce v Slovníku slovenského jazyka označuje ako zastarané, ale výklad a uvádzané príklady naznačujú, že zastaraný je skôr pojem, nie slovo. Veď slov s príponou *-ita* s abstraktným významom je v dnešnej slovenčine značný počet. 2. Prídavné meno *disponibilný* nie je odvodené od podstatného mena *disponibilita*, ale skôr naopak. Od podst. mena *disponibilita* by mohlo byť iba prídavné meno „*disponibilitný*“ (ak by sme ho vôbec potrebovali). Ani preto nemožno štylistické označenie slova *disponibilita* mechanicky prenášať na slovo *disponibilný*. 3. Prídavné meno *disponibilný* je prevzaté z latinčiny (azda cez francúzštinu, kde má podobu *disponible*) a zhodne s týmito jazykmi môže aj v slovenčine vyjadrovať, že niečím možno disponovať (totiž nakladať). 4. Navrhovaná náhrada *k dispozícii stojaci* je dosť ťažkopádna, najmä ak sa stretnú dve predložky, ako vidieť povedzme z tohto príkladu (citujeme z listu E. H.): *Rozšírenie jednotlivých odvetví podniku... závisí aj od k dispozícii stojacej kapacity práce, strojov a budov*. Oveľa hladšia by bola uvedená veta s prídavným menom *disponibilný*: *závisí aj od disponibilnej kapacity*. 5. Prídavné meno *disponibilný* sa neuvádza v Slovníku slovenského jazyka, lebo sa pokladalo za zriedkavé. Ale aj keby sa uvádzalo, nemohlo by sa označiť ako zastarané, ale ako zriedkavé.

J. Horecký

Domáci termín nestačí? — Pracovníci Vydavateľstva Obzor: „Do lekárskej terminológie zavádza sa termín *spray*. Aký bude gramatický rod tohto slova v slovenčine?“

Rod anglického podstatného mena *spray*, ktoré preberajú odborníci do lekárskej terminológie, môžeme určiť porovnaním s inými substantívami prevzatými z angličtiny (napr. *hokej*, *volej* a i.). Slovo *spray* bude teda mužského rodu. Ale nateraz odporúčame ponechať v ňom anglický pravopis.

Pravda, v súvislosti s preberaním cudzích slov (termínov) treba si vždy položiť otázku — pre vydavateľskú prax je to zásadná otázka —, či je

v spisovnej slovenčine cudzí termín naozaj potrebný. V danom prípade ide o to, že v prístupných cudzojazyčných slovníkoch (pozri napr. J. Novák — R. Binder, Anglicko-slovenský a slovensko-anglický technický slovník, Bratislava 1961) sa už k slovu *spray* ustálili slovenské ekvivalenty *sprcha*, *postrek*, *rozprašovač*. Myslíme si, že je možné, ba dokonca potrebné použiť slovenský výraz aj v odbornej lekárskej publikácii. V niektorých odborných prácach sa takýto postup zachováva. Ako príklad uvádzame používanie anglického slova *inlay* v publikácii Zubná protetika (Bratislava 1952). V tejto práci určenej — zhodou okolností — tiež pre lekárov ustálil sa k anglickému termínu *inlay* domáci názov *vložka*. Frekvencia domáceho termínu je tu neporovnateľne vyššia ako frekvencia anglického slova. Výraz *inlay* sa tu používa len orientačne a na zabezpečenie kontinuity s medzinárodným názvoslovím. Nevidíme prekážku, prečo by sa takýto postup nemal zachovať aj v chystaných lekárskejších prácach.

Bezodvodné preberanie cudzích slov aj vtedy, keď na pomenovanie príslušnej reálie máme viac domácich výrazov, treba hodnotiť ako podceňovanie a zbytočné rozkolísavanie slovnej zásoby.

I. Masár

Obsah — objem. — Národný podnik Calex v Zlatých Moravciach žiada od nás presnú definíciu veličín *obsah* a *objem*.

Žiaľ, hneď na začiatku musíme povedať, že podať presnú definíciu veličín *obsah* a *objem* je nad naše sily. Môžeme však upozorniť na lexikálny význam týchto slov, na pokusy o ich definovanie v geometrii a na zaujímavé kolísanie v ich používaní.

Lexikálny význam slov *obsah* a *objem* sa prehľadne uvádza v Slovníku slovenského jazyka. Poukaz na význam však obsahuje aj pôvod i slovotvorná štruktúra týchto slov. Slovom *obsah* sa označuje to, čo je v niečom obsiahnuté, slovom *objem* to, čo objíma, obklopuje istý priestor. Teda obidve slová v podstate predpokladajú istý priestor, či už v priamom alebo v prenesenom význame.

V geometrii sa však zaviedol taký spôsob, že slovom *obsah* sa označuje plošná veľkosť, slovom *objem* priestorová veľkosť, a preto sa ustálujú termíny *obsah štvorca*, *obsah trojuholníka*, *obsah kruhu*, ale na druhej strane *objem valca*, *objem hranola*, *objem gule*. Treba poznamenať, že ani nie tak dávno sa ešte používali termíny *plocha štvorca*, *plocha trojuholníka*, *plocha kruhu*.

Pravda, to, čo je jasné a dá sa jednoznačne definovať v geometrii, nemusí byť také jednoznačné v iných odboroch. A tak vidíme zaujímavé kolísanie v termínoch *obsah valca* a *objem valca*, ak je reč o motoroch. Zdá sa nám však, že by sa v zhode s geometrickými definíciami i v zhode so slovotvornou štruktúrou mal používať termín *objem valca*, *zdvihový objem valca*, a to najmä preto, že nejde o to, čo je vo valci, ale aký veľký priestor je určený na spaľovacie plyny. Aj pokiaľ ide o chladničky (to práve môže zaujímať pracovníkov Calexu), bolo by účelné rozlišovať *obsah chladničky* (čo je v nej uložené) od *objemu chladničky*, totiž od veľkosti chladiaceho priestoru.

J. Horecký

Odpočívadlo alebo oddychovisko. — Pracovníci Prefabrikácie z Bratislavy: „Poradte nám vhodný slovenský názov k českému dvojslovnému pomenovaniu *velké odpočívky*. Týmto názvom sa rozumie príjemné miesto pri diaľnici, vybavené hygienickými zariadeniami, parkami, lavičkami, ale najmä dobre izolované od dopravného ruchu.“

Pri hľadaní príliehavého slovenského názvu k českému termínu *velké odpočívky* možno sice aj v slovenčine vychádzať zo slovesa *odpočívať*, ale treba použiť iné slovotvorné prostriedky ako v češtine. Príponou *-dlo* utvoríme od tohto slovesa podobu *odpočívadlo*. I keď sa touto príponou v súčasnej slovenčine najčastejšie tvoria podstatné mená označujúce nástroje (*šídlo*, *svietidlo*, *rydlo*), vyskytujú sa — ale oveľa zriedkavejšie — aj také podstatné mená s príponou *-dlo*, ktoré označujú miesto (*močidlo*). Ak sa rozhodnete nazvať zátišia pri diaľniciach, izolované od dopravného ruchu a určené na oddych názvom *odpočívadlo*, príp. *odpočívadlá*, obohatí sa významová náplň tohto slova v smere, ktorý je už naznačený v SSJ. Odpočívadlom sa totiž nateraz rozumie len „pohovka, ležadlo; plošina medzi dvoma radmi schodov“ (pozri SSJ II, str. 502). Ale vo vývine slovnej zásoby je vcelku bežné, že jednotlivé slová nadobúdajú nové významy. Častý je aj opačný proces, t. j. strata významu.

Význam „dopriať si odpočinok, odpočívať“ má v spisovnej slovenčine aj sloveso *oddychovať*. Aj od neho môžeme utvoriť názov miesta napr. príponou *-isko* (porov. *parkovať* — *parkovisko*, teda aj *oddychovať* — *oddychovisko*). Pretože slovo *odpočívadlo* je už obsadené inými významami, prihovárime sa za novotvar *oddychovisko* (azda aj *oddychoviská*). A navyše táto podoba lepšie zapadá do sústavy názvov miesta, ktoré sa používajú v terminológii cestnej dopravy. Ide napr. o spomenutý názov *parkovisko* (*strážené parkovisko*, *nestrážené parkovisko*), *táborisko* (v názvoch dopravných značiek: *táborisko pre stany*, *táborisko pre obytné privesy*, *táborisko pre stany a obytné privesy*).

Z našich poznámok teda vychádza, že pri určovaní ekvivalentu k českému termínu *velké odpočívky* môžeme si voľiť z dvoch názvov: *velké odpočívadlo* a *velké oddychovisko*. Nestala by sa nijaká chyba, keby sa ustálili podoby *velké odpočívadlá* alebo *velké oddychoviská*. Väčšmi sa kloníme k novotvaru *oddychovisko*, *oddychoviská*.

I. Masár

Supralibros, -u, m. — Na otázku M. Š., čo znamená slovo *supralibros*, z čoho pochádza a či sa skloňuje, alebo či ostáva nesklonné, treba stručne odpovedať takto:

Podstatné meno *supralibros* je odborný termín knižársky, ktorým sa pomenúva vlastnícka značka vytlačená na prednej doske knihy alebo na jej chrbte. Tento termín vznikol zrazením latinskej predložkovej väzby *supra libros* (=na knihy, na povrch kníh), teda podobne ako iný termín *exlibris* (=ex libris — z kníh, z knižnice).

Toto porovnanie termínov *exlibris* a *supralibros* je užitočné aj na zistenie, že sa obidve slová môžu skloňovať a že sú mužského rodu. Slovo *exlibris*, -u, m. sa uvádza aj v normatívnych príručkách, ale slovo *supralibros* ako úzko odborný termín nie. Pre knihovedu je však potrebný aj termín *supralibros*.

Navrhujeme ho sklonovať ako podstatné meno mužského rodu podľa vzoru *dub: pekný supralibros, z pekného supralibrosu, pod pekným supralibrosom, pekné supralibrosy, z pekných supralibrosov* atď.

Do normatívnej príručky malo by sa teda zaznačiť heslo: *supralibros, -u m.*
J. Ružička

Nocľaháreň alebo „nocľahňa“? — I. M. zo Spišskej Novej Vsi sa pýta, či je správne slovo *nocľahňa* v nápis „Nocľahňa pre vlakové čaty“ na železničnej stanici v Spišskej Novej Vsi.

Naša odpoveď môže byť jednoznačná, slovo „nocľahňa“ nie je správne. Pomenovanie „nocľahňa“ je odvodené podstatné meno označujúce isté miesto. Názvy miesta sa v spisovnej slovenčine tvoria niekoľkými príponami. Napr. príponou *-ovňa* sa tvoria tieto podstatné mená: *strojovňa*, *valcovňa*, *mincovňa*, *snemovňa*; príponami *-isko*, *-nisko*, *-ište* sú utvorené napríklad takéto podstatné mená: *bludisko*, *thrisko*, *zemiačnisko*, *útočisko*. Jednou z najproduktívnejších slovotvorných prípon, pomocou ktorej sa v spisovnej slovenčine tvoria názvy miesta, je prípona *-áreň* alebo *-iareň*. Touto príponou sa tvoria jednak slová označujúce miesto, kde sa niečo vyrába, teda isté výrobné podniky alebo závody, napríklad *cementáreň*, *koksáreň*, *hlinikáreň*, *dušikáreň*. Ďalej sa pomocou prípony *-áreň*, *-iareň* tvoria názvy častí budov, rozmanitých miestností, ktoré sú určené na určitý cieľ, v ktorých sa vykonáva istá činnosť, v ktorých sa niečo uskladňuje, napríklad *čítáreň*, *čakáreň*, *kočíkáreň*, *striháreň*, *lejáreň*, *dreváreň*, *vináreň*. Do tejto skupiny patrí i miestnosť určená na spanie, na nocľah — *nocľaháreň*.

V spisovnej slovenčine jestvuje i slovotvorná prípona *-ňa*, ktorou je utvorené pomenovanie „nocľahňa“. Táto prípona je však veľmi zriedkavá a tvorí sa ňou iba malý počet názvov označujúcich miesto, napríklad *stajňa*, *spáľňa*, *záložňa*, *dielňa*.

Nápis na železničnej stanici v Spišskej Novej Vsi by teda mal správne znieť *Nocľaháreň pre vlakové čaty*.

Š. Michalus

Načahovať krky? — M. H-á: „V úryvku z románu Jurija Kazakova Dve noci v preklade M. Ličkovej som čítala vetu: ... kývla na pozdrav divákovi, čo načahovali krky zhora, z galérií. Je spojenie *načahovali krky* správne?“

Za pochybovaním, či je spojenie *načahovať krk* správne, ľahko pobádame predpoklad, že by v uvedenej vete malo byť sloveso *natiahnúť* — *natiahnúť krk*. Naozaj, spojenie *natiahnúť krk* je zvyčajnejšie ako *načiahnuť krk*.

Pozoruhodné je, že bežne ruku možno *natiahnúť* i *načiahnuť*, *natahovať* i *načahovať*, no *krk* zvyčajne iba *natahujeme* a *natiahneme*. Z toho by vychádzalo, že slovesá *natiahnúť* — *natahovať* a *načiahnuť* — *načahovať* sú rovnoznačné, len keď pomenúvajú pohyb ruky; *natahovanie* (*natiahnutie*) *krku* ale ani *nohy* už nie je zvyčajne *načahovaním* (*načiahnutím*). Ukazuje sa, že sa v spisovnej slovenčine zaužívalo sloveso *načiahnuť sa* — *načahovať sa* len vo význame „vystrieť, natiahnúť ruku, s úmyslom chytiť niečo“. Práve preto namiesto *načiahnuť* — *načahovať ruku* (*ruky*) možno povedať i zvrätne *načiahnuť sa* — *načahovať sa*.

Potvrďuje to i zdanlivo nevhodný doklad zo Slovníka slovenského jazyka (II. diel, str. 219), a to z Ľuda Ondrejova: *Čierna tvár na čia hla sa z kónára, polapila poľovníka za hrdlo*.

A predsa i pritom, že treba potvrdiť v okruhu bežnej reči takú ustálenosť, akú sme tu naznačili, v danej súvislosti by sme sloveso *načahovať* (*načahovali krky*) nevyčítali. Je pravda, pozastavíme sa pri ňom — ale pozastavujeme sa aj pri iných výrazoch, a po istom premýšľaní hlbšie spoznáme obsah a rozsah ich používania. Tak je to i teraz.

Zistili sme, že *načiahnuť* (*sa*) — *načahovať* (*sa*) je *natiehnuť* (*sa*), *natahovať* (*sa*), aby sme niečo dosiahli, chytili (uchopili) nielen rukami, ale aj inak, napr. zrakom, teda možno ho chápať (najmä v umeleckom texte) aj v rozšírenom význame. Tu je poučné i porovnanie so slovesom *dočiahnuť* (i *hlavou dočiahnuť* — *dosiahnuť niečo*).

A tak napokon spojenie *načahovali krky* nepokladáme za nepríliehavé. Kto chce o veci diskutovať, nech si prečíta v Slovníku slovenského jazyka (v II. diele na str. 219 a 296) heslá *načiahnuť*, *natiehnuť* a k tomu, pravdaže, v Pravde z 11. marca na str. 7 odsek v prvom stĺpci (úryvok z románu Jurija Kazakova).

G. Horák

Nové mesto, či Nové Mesto? — M. K. z Košíc: „Učíme v Košiciach v novej štvrti, ktorá má názov *Košice — Nové mesto*. Prosíme Vás, vysvetlite nám, či sa v tomto pomenovaní má písať slovo *mesto* s malým alebo veľkým začiatočným písmenom.“

Podľa platných Pravidiel slovenského pravopisu píšeme v názvoch obcí všetky tzv. plnovýznamové slová (t. j. všetky slová okrem predložiek) s veľkými začiatočnými písmenami, napr. *Spišské Podhradie*, *Kysucké Nové Mesto*. Rovnako píšeme aj názvy mestských štvrtí, ktoré majú charakter samostatných obcí, t. j. mestské štvrte s obvodnými národnými výbormi, ako sú napr. v Bratislave štvrte *Staré Mesto*, *Nové Mesto*.

Otázku, či sa má používať v Košiciach podoba *Nové mesto* alebo *Nové Mesto* (slovo *Mesto* s veľkým písmenom), možno zodpovedať iba po odpovedi (v liste sa pisateľka o tom nezmieňuje), či ide o názov košickej štvrte s charakterom samostatnej obce, alebo len o názov časti mesta, ktorá nie je samostatnou administratívnou jednotkou. Pokiaľ je nám známe, v sídlisku *Nové Mesto* žije okolo 30 000 obyvateľov. Možno teda celkom oprávnené predpokladať, že ide o košickú štvrť s charakterom samostatnej obce, a preto v názve treba písať aj slovo *Mesto* s veľkým začiatočným písmenom.

Ako vidieť, o písaní názvov častí väčších miest nemožno zodpovedne rozhodnúť, ak vieme, aký má príslušná časť mesta charakter z hľadiska administratívnej správy. Je to podobný prípad, ako je písanie pomenovaní typu *Biela hora* (vrch) — *Biela Hora* (osada), *Štrbské pleso* (jazero) — *Štrbské Pleso* (osada). Správne napísať takéto rovnako znejúce pomenovania (s veľkým alebo malým začiatočným písmenom v druhom slove) môžeme iba vtedy, ak vieme, či máme písať názov vrchu, jazera a pod., alebo názov obce.

L. Dvonč

Oboznámiť dakoho s voľačím. — Dostali sme telefonickú otázku, či väzbu „ooboznámiť dakoho o voľačom“ možno pokladať za správnu.

Sloveso *ooboznámiť* má ponajprv väzbu s priamym (bezpredložkovým) akuzatívom, je to teda predmetové prechodné sloveso — *ooboznámiť niekoho*, *ooboznámiť sa* — ďalej (ako druhú) má väzbu s predložkovým inštrumentálom. A tak hovoríme a píšeme: *Ooboznámili sme žiakov s rozvrhom (so školským poriadkom)*; *Ooboznámili ma s prevádzkou*; *Ooboznámil sa s prácou vášho ústavu*. — Takú istú väzbu má i príbuzné sloveso *zoznámiť* (*Zoznánil ma so svojim priateľom*).

V čom treba vidieť príčinu nesprávnej väzby „ooboznámiť dakoho o voľačom“? — Máme tu do činenia s takzvaným skrížením väzieb. Slovesu *ooboznámiť sa* pririekla väzba významovo príbuzného slovesa *informovať*, *informovať niekoho o voľačom* (porov. i väzby ďalších príbuzných slovies: *porozprávať dakomu o voľačom*; *počať zpravu voľačomu o dačom*). Pravdaže, takéto neodôvodnené prebratie väzby od iného (i keď podľa významu blízkeho) slovesa je nesprávne. Ustálenú slovesnú väzbu treba totiž rešpektovať ako zložku gramatického významu slovesa, lebo neodôvodnený zásah do slovesnej väzby je narušáním ustálenosti spisovnej slovenčiny.

Rozdiel v druhej väzbe slovies *ooboznámiť* a *informovať* sa zachováva i pri ich trpných prídastiach (slovesných prídavných menách): *ooboznámený s niečím*, ale *informovaný o niečom*. Nemôžeme povedať alebo napísať „Som už o tom ooboznámený“, lež *Som už s tým ooboznámený*.

Nepoužívajme nesprávnu väzbu „ooboznámiť dakoho o voľačom“; ustálená a správna je tu len väzba *ooboznámiť dakoho s voľačím*. — Miešanie a kríženie slovesných väzieb je nielen chyba, ale i znak nepozornosti, ba niekedy aj nechuti rešpektovať ustálené pravidlá spisovnej slovenčiny.

G. Horák

Pre 14 kapitalistických štátov — nie ,pre 14 kapitalistické štáty‘. — O. K. z Prešova sa pozastavuje nad vetou *Vyrábajú vianočné ozdoby pre 14 kapitalistických štátov* a kladie otázku, či by nebolo správnejšie napísať „pre 14 kapitalistické štáty“.

Vetu *Vyrábajú vianočné ozdoby pre 14 kapitalistických štátov* pokladáme za správnu. Ide tu o predložkový výraz predložka *pre* + základná číslovka + meno počítaného predmetu v 4. páde. V tomto prípade sa meno počítaného predmetu iba vtedy nesklonuje, keď ide o spojenie s číslovkami *dva*, *tri*, *štyri*, teda *pre 2, 3, 4 kapitalistické štáty*. Ak sa však meno počítaného predmetu spája s vyššou číslovkou ako 4, napríklad s číslovkou 5, 6, 7, 10, 50, 100, a teda i s číslom 14, potom sa meno počítaného predmetu sklonuje. Z toho nám vychodí, že spojenie „pre 14 kapitalistické štáty“ by bolo nesprávne. Správne je iba spojenie *pre 14 kapitalistických štátov*.

Š. Michalus

Z písania y a i v priezviskách. — A. N. zo Zábřehu: „Prosím, aby ste mi dali odpoveď v tom zmysle, či je správne písať meno Novosedlák s tvrdým y alebo nie.“

Otázka sa síce týka jedného konkrétneho mena, ale na tomto príklade možno poukázať na pisanie *y* a *i* v našich priezviskách, takže má širší dosah.

Vo vlastných menách osôb (v priezviskách) sa zvyčajne používa mäkké a tvrdé *y* podľa stavu v spisovnej slovenčine, napr. *Ryba* (ako podst. meno *ryba*), *Sitár* (ako slovo *sitár*). Ale pri priezviskách neraz nachádzame aj pravopis, ktorý sa odlišuje od pravopisu príslušných všeobecných podstatných mien, napr. *Ríba* (písané s mäkkým *i*). Vlastné mená sa totiž používali v jednotlivých oblastiach Slovenska už pred existenciou jednotnej spisovnej slovenčiny, a tak je pochopiteľné, že do matriky sa neraz zapísali príslušné mená v podobe, ktorá sa nezhoduje s dnešným pravopisom.

Priezvisko *Novyosedlák* predstavuje v oblasti priezvisk osobitný prípad. Ide tu celkom zreteľne o pôvodné spojenie slov *nový sedliak* (namiesto spisovnej podoby *sedliak* je tu však nárečová podoba *sedlák*), ktoré sa stalo označením jednej osoby. Ako meno osoby postupne spojenie splynulo do jedného slova. Výrazom toho je, že sa skloňuje ako jedno slovo, nie dve slová, ako je to pri spojení slov *nový sedliak*: *nový sedliak*, *nového sedliaka*, *novému sedliakovi* atď., ale *Novyosedlák*, *Novyosedláka*, *Novyosedlákov* atď. Pozorujeme tu aj ďalšiu odchýlku: pôvodná prípona *-ý* je tu v priezvisku skrátená na *-y*.

Pokiaľ ide o otázku, či sa má písať toto meno s tvrdým *y* alebo mäkkým *i* (podobne aj v iných konkrétnych prípadoch), rozhoduje v tomto prípade zápis v matrike. Ak bolo meno zapísané v podobe *Novyosedlák*, treba sa pridržiavať tejto podobe, a naopak, ak bolo zapísané v podobe *Novisedlák*, treba zas používať túto podobu. Podobu *Novyosedlák* možno pokladať za spisovnejšiu len v tom zmysle, že analogicky podľa prídavného mena *nový* sa aj tu píše tvrdé *y*. Inak, pravda, nemôže tu nikdy ísť o úplnú zhodu s príslušnou spisovnou formou, t. j. so spojením slov *nový sedliak*, čo sme už vysvetlili.

L. Dvonč

Rajčinový, paradajkový, či rajčiakový pretlak? P. Štefaník z Kežmarku a iní spolupracovníci sa pozastavili nad pomenovaním *rajčinový pretlak* na nálepke výrobku potravinárskeho priemyslu. Doktorí zo spolupracovníkov pokladali za vhodnejší názov *paradajkový pretlak*.

V podstate je to spor o to, či je v spisovnej slovenčine správnejšie a vhodnejšie používať slovo *rajčina*, alebo *paradajka*. SSJ považuje obidve slová za štylisticky rovnocenné, majúce príznak hovorovosti.

Za odborný názov príslušnej rastliny i plodov sa nateraz pokladá pomenovanie *rajčiak*. Na jednej strane máme teda slová *rajčiak* a *rajčina* (a ich odvodeniny), utvorené od domáceho slovného základu *raj* a na druhej strane pomenovanie *paradajka* (a odvodeniny), utvorené od cudzieho slovného základu.

Z uvedeného dosť jednoznačne vyplýva, že najsprávnejšia podoba označenia pretlaku by bola *rajčiakový pretlak*. Pravdaže, v hovorovej reči majú svoje miesto i spojenia *rajčinový pretlak* a *paradajkový pretlak*.

M. Ivanová-Šalingová

Môžeme, môžete — nie, môžeme, môžete. — J. H., vysokoškolač z Lučenca sa s pýta, či v spisovnej slovenčine obstoja slovesné tvary *„môžeme“*, *„môžete“*; vraj ich veľmi často počul.

Tvary *„môžeme“*, *„môžete“* sú naozaj dosť časté. V hovorovej reči sa s nimi neraz stretáme a hádam sa môžeme neraz pri nich prichytiť aj sami. No hneď treba povedať, že tieto tvary v spisovnej slovenčine neobstoja.

Sloveso *môcť* patrí medzi slovesá, ktoré sa časujú podľa vzoru *niešť*; sem patria napríklad tieto slovesá: *pásť*, *hrýzť*, *húšť*, *piecť*, *priať*, *tlieť*. Uvedené slovesá i všetky ostatné, čo sa časujú podľa vzoru *niešť*, majú v neurčitkovom koreni dlhú samohlásku, dvojhlásku alebo dlhú slabikotvornú spoluhlásku, ale v koreni prítomného času majú krátku samohlásku alebo slabičnú spoluhlásku: *pásť*, ale *pasím* — *pasú*; *hrýzť*, ale *hryziem* — *hryzú*; *húšť*, ale *hudiem* — *hudú*; *piecť*, ale *pečiem* — *pečú*; *priať*, ale *pradiem*, *pradú*; *tlieť*, ale *tľciem* — *tľčú*. Naproti tomu v tvare minulého času je zasa dĺžka ako v neurčitku: *pásoľ*, *hrýzoľ*, *hudoľ*, *piekoľ*, *priadoľ*, *tľkoľ*.

A teraz ako je to z tejto stránky pri slovese *môcť*? Zisťujeme, že sa nespráva tak ako ostatné slovesá jeho skupiny, lebo hovoríme a píšeme *môžem* — *môžu* (v prítomnom čase koreňová dvojhláska *ô* sa strieda s krátkou samohláskou *o*). A tak máme *piecť*: *pečiem* — *pečú* (striedanie *ie/e*), ale *môcť*: *môžem* — *môžu* (bez striedania) a ďalej *piecť*: *piekoľ* (bez striedania), ale *môcť*: *mohol* (striedanie *ô/o*).

Podobný rozdiel je aj v prítomníkovej kmeňotvornej prípony. Všetky slovesá, ktoré sa časujú podľa vzoru *niešť*, majú kmeňotvornú príponu *-ie-* (*pas-ie-m*, *hryz-ie-m*, *hud-ie-m*, *peč-ie-m*, *prad-ie-m*, *tľč-ie-m*). Sloveso *môcť* má však kmeňotvornú príponu *e*: *môž-e-m*.

Okrem toho zisťujeme, že kmeňotvorná prípona *-ie-* je v prítomnom čase vo všetkých osobách okrem tretej osoby množného čísla, napr. *peč-ie-m*, *peč-ie-š*, *peč-ie*, *peč-ie-me*, *peč-ie-te*, *pečú*, a priam tak musí byť aj v tvaroch slovesa *môcť* (pravdaže, v ňom — ako sme zistili — je krátke *e*): *môž-e-m*, *môž-e-š*, *môž-e* — a teda i v prvej a druhej osobe množ. čís.: *môž-e-me*, *môž-e-te*; tvar tretej osoby je *môžu*.

Keď si lepšie povšímneme tvary *„môžeme“*, *„môžete“*, o ktorých sme povedali, že sú chybné, zbadáme, že nemajú kmeňotvornú príponu, ako ju nemajú pri ostatných slovesách tejto skupiny tvary rozkazovacieho spôsobu. Tvary rozkazovacieho spôsobu v prvej a druhej osobe množného čísla majú v tejto skupine (triede) takéto podoby: *pasme* — *paste*, *hryzme* — *hryzte*, *pečme* — *pečte*, *tľčme* — *tľčte*. Ukazuje sa, že chybné „skrátene“ tvary *„môžeme“* — *„môžete“* majú takú hláskovú podobu, akoby boli utvorené podľa tvarov rozkazovacieho spôsobu.

Ale treba povedať, že sa z nich kmeňotvorná prípona *-e-* „stratila“ celkom nenáležite, lebo (ako sme ukázali) v tvaroch prítomného času v prvej a druhej osobe množného čísla kmeňotvorná prípona musí byť (*peč-ie-me*; *peč-ie-te*; *môž-e-me*, *môž-e-te*).

Tvary bez kmeňotvornej prípony *-ie-* sú len v rozkazovacom spôsobe: *peč-o-me*, *peč-o-te*.

K tomu treba dodať, že význam slovesa *môcť* tvary rozkazovacieho spôsobu vylučuje: sloveso *môcť* nemá tvary rozkazovacieho spôsobu. Ako vidieť, sloveso *môcť* (ktoré patrí medzi spôsobové čiže modálne slovesá) je veľmi

zaujímavé. Viac sa o ňom možno poučiť v knihe Morfológia slovenského jazyka, Bratislava 1966, napr. na str. 442—443.

Hovorme a píšme *môžeme* — *môžete*; takzvané skrátené tvary *„môžme“* — *„môžte“* sú nesprávne.

G. Horák

Dvakrát menej. — J. K. z Bratislavy: „Vysvetlite mi, prosím, či výraz *dvakrát menej* vo vete *Zaplatil dvakrát menej ako predtým* je správny a ako ho možno matematicky vyjadriť.“

Ak porovnávame isté množstvo niečoho s iným množstvom, zisťujeme, že niečoho je viac alebo menej, alebo že sa množstvo v oboch prípadoch zhoduje. Zisťujeme napr., že tento roku sa urodilo *viac, menej* alebo *tolko* čerešní ako vlani, že tento roku sme na dovolenke minuli *viac, menej* alebo *tolko* peňazí ako v minulom roku atď.

Miera, o ktorú isté množstvo prevyšuje alebo nedosahuje iné množstvo niečoho, môže sa v slovenčine vyjadriť napr. príslovkou miery *trochu, znateľne, oveľa, omnoho* ap., teda niečoho je *trochu, znateľne, oveľa, omnoho viac* alebo *trochu, znateľne, oveľa, omnoho menej* ap. Mieru však možno vyjadriť aj presnejšie, a to násobnou číslovkou *dvakrát, trikrát, päťkrát, stokrát*, a tak dostaneme výrazy: *dvakrát, trikrát, päťkrát, stokrát viac, dvakrát, trikrát, päťkrát, stokrát menej* ap.

Ako vidíme, násobné číslovky *dvakrát, trikrát, päťkrát, stokrát* atď. môžeme použiť rovnako pri neurčitej číslovke (príslovke) *viac* i pri neurčitej číslovke (príslovke) *menej*. Môžeme nimi teda znásobovať isté množstvo v kladnom i zápornom zmysle: *zaplatiť niekomu dvakrát viac ako predtým* značí dať mu dvojnásobne väčšie množstvo peňazí ako predtým. A naopak — *zaplatiť niekomu dvakrát menej ako predtým* značí dať mu dvojnásobne menšie množstvo. Matematicky sa prvý vzťah vyjadruje násobením, druhý delením.

Z predpokladanej sumy, povedzme, 600 Kčs *dvakrát viac* bude 600x2, t. j. 1200 Kčs a *dvakrát menej* bude zasa 600:2, t. j. 300 Kčs.

Výraz *dvakrát menej* vyjadruje v tomto prípade to isté, čo výraz *polovicu menej*. No výraz *trikrát menej* už neznačí „o tretinu menej“, ale tretinu z predpokladanej sumy (zo 600 Kčs to bude 200 Kčs), výraz *štyrikrát menej* neznačí o štvrtinu menej, ale štvrtinu z predpokladanej sumy, t. j. 150 Kčs atď.

Pripúšťame, že výraz *dvakrát menej* vo vete *Zaplatil mu dvakrát menej ako predtým* nie je na prvé počutie celkom zrozumiteľný, možno mu však dobre porozumieť, ak ho chápeme ako protiklad výrazu *dvakrát viac*.

V. Slivková

Spytovali ste sa

Pridávne meno <i>disponibilný</i> . J. Horecký	184
Domáci termín nestačí? I. Masár	184
Obsah — objem. J. Horecký	185
Odpočívadlo alebo oddychovisko. I. Masár	186
Supralibros, -u, m. J. Ružička	186
Nocľaháreň alebo „nocľahňa“? Š. Michalus	187
Načahovať krky? G. Horák	187
Nové mesto, či Nové Mesto? L. Dvonč	188
Oboznámiť dakoho s voľacím. G. Horák	189
Pre 14 kapitalistických štátov. Š. Michalus	189
Z písania <i>y a i</i> v priezviskách. L. Dvonč	189

Rajčinový, paradajkový, či rajčiakový pretlak? M. Ivanová-Šalingová	190
Môžeme, môžete — nie, môžeme, môžete. G. Horák	190
Dvakrát menej. V. Slivková	192

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, populárnovedný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Ročník 1, 1967, číslo 5. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Obdobnosť a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., Bratislava, Dukelská 51. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66. K-18-71265

by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1967

Cena Kčs 3,—